

फक्त कार्यालयीन उपयोगाकरिता

जिल्हा
सामाजिक व आर्थिक
समालोचन

सातारा जिल्हा

२००३-२००४

अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय,
महाराष्ट्र शासन,
मुंबई

फक्त कार्यालयीन उपयोगाकरिता

जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन

जिल्हा - सातारा

वर्ष - २००३-२००४

अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय,
महाराष्ट्र शासन, मुंबई

अनुक्रमिका

तक्ता क्र.	विषय	पृष्ठ क्रमांक
१	२	३
	दृष्टिक्षेपात जिल्हा	
	सामाजिक व आर्थिक समालोचन	
	१. क्षेत्रफळ व लोक संख्या	
१.१	२००१ च्या जनगणनेनुसार तालुकावार क्षेत्रफळ व लोकसंख्या	१
१.२	१९६१ पासूनच्या लोकसंख्येमधिल दश वार्षिक फरक	२
१.३	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे लोकसंख्या गटानुसार खेड्यांचे तालुकावार वर्गीकरण	४
१.४	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे लोकसंख्या गटानुसार शहरांचे तालुकावार वर्गीकरण	५
१.५ (अ)	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे कामकरणा-यांची व न करणा-यांची संख्या	६
१.५ (ब)	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे मुख्यतः काम करणा-या व्यक्तींची क्षेत्रनिहाय विभागणी	७
१.६ (अ)	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे लोकसंख्या वयोगटानुसार वर्गीकरण	८
१.६ (ब)	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे लोकसंख्येचे धर्मानुसार वर्गीकरण	८
१.७	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे अनुसूचित जाती व नवबौद्धांची आकडेवारी	९
१.८	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे भिती, छपरे यासाठी वापरलेल्या साधन सामग्रीनुसार घरांचे वर्गीकरण	१०
१.९	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे आकार व मालकीच्या स्थितीनुसार कुटुंबाचे वर्गीकरण	११
१.१०	१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे जनगणनाधरे व त्यांचा वापर	११
१.११	क्षेत्रवार जिल्हा उत्पन्न व दरडोई उत्पन्न चालू किंमती नुसार	१२
१.१२	क्षेत्रवार जिल्हा उत्पन्न व दरडोई स्थिर (१९९३- ९४) किंमतीनुसार	१३
	२. हवामान	
२.१	निवडक केंद्रातील पर्जन्य दिवसांची संख्या व एकूण पर्जन्य	१४
	३. शेती	
३.१	तालुकावार जमिनीचा वापर	१६
३.२	निरनिराळ्या पिकाखालील तालुकावार क्षेत्र	१७
३.३	मुख्य पिकाचे दर हेक्टरी उत्पादन व एकूण उत्पादन	२०
३.४	विविध साधनानी ओलीताखाली असलेले क्षेत्र	२०
३.५	ओलीताखालील पिकाचे तालुकावार क्षेत्र	२१
३.६ (अ)	तालुकावार सिंचन विहिरी व इतर विहिरी	२३
३.६ (ब)	तालुकावार कुपनलिका, हातपंप आणि विद्युत् पंप	२३
३.७	विहिरी खेरिज लघुपाटबंधा-यांची तालुकावार कामे	२४
३.८	मोठे व मध्यम पाटबंधारे प्रकल्प	२४
३.९	वहीत धारण जमिनीची संख्या व त्याचे क्षेत्रफळ	२८
३.१०	१९९७ च्या पशुगणनेप्रमाणे तालुकावार कृषिअवजारे	२९
३.११	दुष्काळ, टंचाई सद्बुध परिस्थितीची माहिती	३०
	४. पशुसंवर्धन, वन आणि मत्स्यव्यवसाय	
४.१	१९९७ च्या पशुगणनेप्रमाणे तालुकावार पशुधन	३१
४.२	पशुवैद्यकीय संस्थांची तालुकावार संख्या	३३
४.३ (अ)	विविध पशुवैद्यकीय संस्थांचे कार्य	३४
४.४	रोगांच्या प्रकारानुसार पशुंच्या मृत्युची संख्या	३४
४.५	मान्यताप्राप्त पशुवधगृहे व कत्तल केलेल्या जनावरांची तालुकावार संख्या	३५
४.६	जिल्ह्यातील वनक्षेत्र	३५

१	२	३
४.७	जिल्हयातील मुख्य व गौण वन उत्पादने	३५
४.८	जिल्हयातील मुजल सत्स्यव्यवसाय	३६
४.९	जिल्हयातील सागरी सत्स्यव्यवसाय	३६
	५. उद्योग, सेवायोजन व विद्युतीकरण	
५.१	कारखान्यातील कामगारांची दैनिक सरासरी संख्या	३७
५.२	चालू कारखान्यांचे कामगारांच्या संख्येनुसार उद्योगनिहाय वर्गीकरण	३९
५.३	कामाच्या दिवसांच्या संख्येनुसार कारखान्यांचे वर्गीकरण	४१
५.४	वार्षिक उद्योग पहणी प्रमाणे उद्योगाच्या महत्वाच्या बाबींची माहिती	४३
५.५	रोजगार विनिमय केंद्रातील आकडेवारी	४४
५.६	व्यवसाय मार्गदर्शन कार्यक्रमाची माहिती, जिल्हयातील कर्मचा-यांची संख्या	४४
५.७	कर्मचारी गणना	४५
५.८	निरनिराल्या उद्योगातील कामगार	४५
५.९	विद्युतीकरण झालेल्या शहरांची व खेड्यांची संख्या	४५
५.१०	विजेचा वापर	४६
	आर्थिक गणना	
५.११	बिगर कृषी व स्वकार्यरत उद्योग	४६
५.१२	प्रमुख उद्योग गटानुसार, बिगर कृषी आस्थापनांची संख्या व त्यातील कामगार संख्या	४७
५.१३	महत्वाच्या उद्योग गटानुसार कृषी व बिगर कृषी आस्थापनांची संख्या	४७
५.१४	महत्वाच्या उद्योग गटानुसार कृषी व बिगर कृषी आस्थापनेतील कामगार संख्या	४८
५.१५	बिगर कृषी सहकारी आस्थापना	४८
५.१६	प्रमुख उद्योग गटानुसार सहकारी औद्योगिक संस्था व त्यातील कामगार	४९
५.१७ (अ)	उत्पादन व दुरुस्ती सेवा गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (स्वकार्यरत)	४९
५.१७ (ब)	उत्पादन व दुरुस्ती सेवा गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (आस्थापना)	५०
५.१८ (अ)	घाउक व किरकोळ व्यापार गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (स्वकार्यरत)	५०
५.१८ (ब)	उत्पादन व दुरुस्ती सेवा गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (आस्थापना)	५१
५.१९ (अ)	सामाजिक व व्यक्तीगत सेवा गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (स्वकार्यरत)	५१
५.१९ (ब)	सामाजिक व व्यक्तीगत सेवा गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (आस्थापना)	५२
५.२० (अ)	सर्व उद्योगगट मिळुन एकत्र संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (स्वकार्यरत)	५२
५.२० (ब)	सामाजिक व व्यक्तीगत सेवा गटातील संस्थांची संख्या व नेहमी काम करणा-या कामगारांची संख्या (आस्थापना)	५२
	६. सहकार	
६.१	विविध प्रकारच्या सहकार्यांची संख्या	५३
६.२	सर्व प्रकारच्या सहकार्यांच्या संस्थांची निवडक माहिती वर्गाप्रमाणे वर्गवारी	५३
६.३	सर्व प्रकारच्या सहकारी संस्थांची लेखा परिक्षा	५३
६.४	सहकारी बँकांचे कार्य	५४

१	२	३
६.५	प्राथमिक कृषी सहकारी संस्थांचे तालुकावार कार्य	५४
६.६	शेतकरी सेवा संस्थांचे कार्य	५५
६.७	लॅम्स संस्थांचे कार्य	५६
६.८	प्राथमिक कृषी सहकारी संस्थामार्फत दिलेली तालुकावार पिक कर्ज	५७
६.९	शेतकरी सहकारी संस्थामार्फत दिलेली तालुकावार पिक कर्ज	५८
६.१०	आदिवासी सहकारी संस्थांना दिलेली पिक कर्ज	५८
६.११	बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांची कार्ये	५८
६.१२	जिल्हा आणि प्राथमिक पणन संस्थांचे तालुकावार कार्य	५९
६.१३	उत्पादक संस्था आणि सामाजिक सेवासंस्था यांचे महत्वाचे कार्य	६०
६.१४	उत्पादक संस्था आणि सामाजिक सेवासंस्था यांचे महत्वाचे कार्य	६१
६.१५	नियंत्रित बाजार पेठेची तालुकावार माहिती	६२
६.१६	नोंदणी केलेले सावकार व त्यांनी दिलेली कर्ज	६४
	७. वैद्यकिय व सार्वजनिक आरोग्य	
७.१	वैद्यकिय सुविधांची तालुकावार माहिती	६४
७.२	नोंदणी केलेल्या जन्म-मृत्यूंची तालुकावार संख्या	६५
७.३	विविध कारणानुसार मृत्यूंची तालुकावार संख्या	६६
७.४	माताबाल संगोपन कार्यक्रमाअंतर्गत लस टोचणे	६७
७.५	कुटूंब नियोजन केंद्र व कुटूंब नियोजन कार्या बद्दलची तालुकावार माहिती	६८
	८. शिक्षण	
८.१	२००१ च्या जनगणनेनुसार तालुकावार साक्षरता	६९
८.२	शैक्षणिक संस्था, शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक स्थरानुसार संख्या	६९
८.३	शैक्षणिक स्थरावर संस्थातील विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक स्थरावर संख्या व मागासवर्गीय विद्यार्थी संख्या	७०
८.४	इतर प्रकारच्या शैक्षणिक संस्था	७०
८.५	आर्थिक दृष्ट्या मागासलेल्यांना मिळणारी शिक्षणाची मोफत सवलत	७१
८.६	प्राथमिक शिक्षणावरील खर्च	७१
८.७	व्यवसाय शिक्षण व तांत्रिक शाळा	७२
८.८	निरंतर शिक्षणाची तालुकावार माहिती	७२
८.९	शिक्षणाकरिता प्रशिक्षण संस्था	७३
८.१०	शारीरिक शिक्षण संस्था	७३
	९. परिवहन व दळण वळण	
९.१ (अ)	रेल्वे मार्गाची लांबी	७४
९.१ (ब)	रेल्वे स्थानकांची संख्या	७४
९.२	प्रकार व पृष्ठभागांनुसार रस्त्यांची लांबी	७५
९.३	वापरात असलेल्या मोटार वाहनांची संख्या	७६
९.४	महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळाची प्रवाशी वाहतूक	७६
९.५	महत्वाच्या रस्त्यावरील वाहतूक गणना	७७
९.६	पोस्ट, तारगृहे व दूरध्वनीसेवा	८१
	१०. स्थानिक संस्था	
१०.१	स्थानिक संस्थेचे उत्पन्न व खर्च	८२
१०.२	ग्रामपंचायत उत्पन्न व खर्चाची तालुकावार माहिती	८२
१०.३	जिल्हा परिषदेचे बाबवार उत्पन्न व खर्च	८३
१०.४	नगरपालिकेचे उत्पन्न व खर्च	८४

१	२	३
	११. नियोजन	
११.१	विविध विकास शिर्षाखाली झालेला योजनातर्गत खर्च	८५
११.२	योजनाखालील महत्वाची भौतिक साध्य	८७
११.३	रोजगार हमी योजना	९०
११.४	रोजगार हमी योजनेखाली घेतलेली कामे, त्यावरील रोजगार व खर्च	९०
११.५	पिण्याच्या पाण्याच्या सोई व टंचाईसंबंधी केलेल्या उपाय योजना	९१
११.६	अधिक उत्पादन देणा-या संकरीत व सुधारीत पिकांच्या जाती खालील असणारे क्षेत्र	९२
११.७	रासायनिक खताचे वाटप	९२
११.८	साखर कारखाने	९२
११.९	सहकारी दुग्ध संस्थांची तालुकावार माहिती	९३
११.१०	अवर्षण प्रवण कार्यक्रमाची प्रगती दर्शविणारा तक्ता	९३
११.११	एकात्मिक आदिवासी विकास कार्यक्रमाची प्रगती त्यावरील तरतुद व खर्च	९४
११.१२	वीस कलमी कार्यक्रम	९४
११.१३	विशेष घटक योजना	९५
११.१४	जिल्ह्याचा स्थानिक विकास कार्यक्रम (अ;ब)	९५
११.१४	जिल्ह्याचा स्थानिक विकास कार्यक्रम (ड)	९६
	१२. किंमती व निर्देशांक	
१२.१	निवडक कृषी उत्पानांच्या मासिक सरासरी घाऊक किंमती	९६
१२.२	जिल्हा मुख्यालयाच्या ठिकाणच्या महत्वाच्या वस्तुच्या सरासरी किरकोळ किंमती	९७
१२.३	कारागारांच्या ग्राहक किंमतीचे निर्देशांक	९८
	१३. विधी व न्याय	
१३.१	पोलीस दलाची संख्या	९८
१३.२	गुन्ह्या संबंधी आकडेवारी	९९
१३.३	तुरुंगात दाखल केलेले गुन्हेगार	९९
१३.४	तुरुंगात दाखल केलेल्या गुन्हेगारांचे वयोगटानुसार व शैक्षणिक पात्रतेनुसार वर्गीकरण	१००
१३.५	दिवाणी व फौजदारी न्यायालयात निकाली काढलेली कामे	१००
	१४. बँका आणि विमा	
१४.१	तालुकावार बँक कार्यालये व वर्गीकृत बँका यांची संख्या, त्यांच्या ठेवी व कर्जे	१००
१४.२	संयुक्त भांडवली संस्था	१०१
१४.३	उत्तरविलेल्या विमापत्रांची संख्या	१०१
	१५. संकीर्ण	
१५.१	चित्रपट गृहाविषयी तालुकावार आकडेवारी	१०१
१५.२	गोळा केलेली अल्पवर्तीची कामे	१०१
१५.३	गोळा केलेला तालुकावार महसूल	१०२
१५.४	छापखाने व छाापलेली आणि प्रकाशित केलेली वर्तमान पत्रे नियतकालिके यांची तालुकावार माहिती	१०२
१५.५	स्वस्त धान्य दुकानाना पुरविलेले तांदूळ व साखर	१०३
१५.६	लोकसभा व विधानसभा निवडणुकी बाबतची मतदार संघनिहाय माहिती	१०३
१५.७	अधिकारी व प्रवाशी यांच्यासाठी असलेल्या बंगल्यांची तालुकावार यादी	१०४
१५.८	निवडक निर्देशांकाचे कल	१०६

जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन सन २००३-२००४
दृष्टिक्षेपात जिल्हा

अ. क्र.	बाब.	परिमाण	सातारा जिल्हा	महाराष्ट्र राज्य	
१	२	३	४	५	
१	प्राकृतिक रचना				
	अ. भौगोलीक स्थान	१. उत्तर अक्षांश २. पूर्व रेखांश	अंश अंश	१७.५ ते १८.११ ७३.३३ ते ७४.५४	१६.४ ते २२.१ ७२.६ ते ८०.९
	ब. हवामान				
	१. किमान तपमान	सेल्सिअस	उ.ना.	५.६	
	२. कमाल तपमान	सेल्सिअस	उ.ना.	४५.९	
	३. पर्जन्य (सरासरी)	मि.मि.	८०६	१६२८	
	क. प्रशासकीय विभाग २००३-२००४				
	१. तालुके	संख्या	११	३५३	
	२. पंचायत समित्या	संख्या	११	३४७	
	३. टंचाईग्रस्त तालुके	संख्या	४	उ.ना.	
	४. एकात्मिक ग्रामीण विकास प्रकल्प गेट	संख्या	११	उ.ना.	
	५. शहरें (२००१ प्रमाणे)	संख्या	१५	३७८	
	६. गावे (२००१ प्रमाणे)	संख्या	१७३९	८४८०६	
	१. निर्जन	संख्या	२२	२६१६	
	२. वस्ती असलेली	संख्या	१७१७	४३७११	
	७. क्षेत्रफळ	चौ.कि.मी.	१०४८०	३०७५८३	
२	प्रशासकीय संस्था २००२-२००३				
	१. पंचायत समित्या	संख्या	११	३४९	
	२. महानगरपालिका	संख्या	--	२२	
	३. नगरपरिषद	संख्या	८	२२२	
	४. कटक मंडळे	संख्या	--	७	
	५. ग्रामपंचायती (गट ग्रामपंचायती)	संख्या	१४८८	२७९४९ #	
	६. पोलीस स्टेशन	संख्या	२६	९२६	
	७. पोलीस आऊटपोस्ट	संख्या	२९	१७६९	
३	लोकसंख्या २००१ प्रमाणे				
	१. ग्रामिण लोकसंख्या	आकडे ०००	२४११	५५७७८	
	२. नागरी लोकसंख्या	आकडे ०००	३९८	४११०१	
	३. एकूण लोकसंख्या	आकडे ०००	२८०९	९६८७९	
	४. अनु. जातीची लोकसंख्या २००१ प्रमाणे	आकडे ०००	३४६	९८८२	
	५. अनु. जातीच्या लोकसंख्येची टक्केवारी २००१ प्रमाणे	टक्केवारी	८०८३	१०.२०	
	६. अनु. जमातीची लोकसंख्या २००१ प्रमाणे	आकडे ०००	२२	८५७७	
	७. अनु. जमातीच्या लोकसंख्येची टक्केवारी २००१ प्रमाणे	टक्केवारी	०.७८	८.८५	
	८. पुरुष एकूण २००१ प्रमाणे	आकडे ०००	१४०८	५०४०१	
	९. स्त्रीया एकूण २००१ प्रमाणे	आकडे ०००	१४०१	४६४७८	
	१०. स्त्री- पुरुष प्रमाण २००१ प्रमाणे	हजार पुरुषामागे	९९५	९२२	
	११. घनता २००१ प्रमाणे	दर चौ.कि.मी.	२६८	३१५	
		क्षेत्रातील लाके संख्या			

टिप:- १) * वस्ती नसलेली गावे धरून. २) # नगर पंचायतीसह

१	२	३	४	५
४	१२. साक्षरतेचे प्रमाण २००१ प्रमाणे			
	१. एकूण	टक्केवारी	७८.५२	७६.९
	२. पुरुष	टक्केवारी	८८.४५	८६.०
	३. स्त्रीया	टक्केवारी	६८.७१	६७.०
	४. राज्यामध्ये जिल्हयांचा क्रमांक	संख्या	१२	
	कृषी (अस्थायी)		९८-९९	
	१. भौगोलिक क्षेत्र	हजार हेक्टर	१०५८	३०७५८
	२. जंगलव्याप्त क्षेत्र व त्याची भौगोलिक क्षेत्राशी टक्केवारी	हजार हेक्टर टक्केवारी	१३८ १३.००	५२१४ १६.९५
	३. शेतीस उपलब्ध नसलेली जमीन			
	अ. बिगर शेती वापराखालील जमीन	हजार हेक्टर	२८	१३८०
	ब. पडीक आणि लागवडीलायक नसलेली जमीन	हजार हेक्टर	९३	१७२०
	एकूण (अ + ब)	हजार हेक्टर	१२१	३१००
	४. पडीक जमीनी व्यतिरीक्त लागवड न केलेली जमीन			
	१. कायम गुरे चरण आणि इतर	हजार हेक्टर	७४	१२४९
	२. झाडे झुडपाखालील जमीन	हजार हेक्टर	६	२४७
	३. लागवडीयोग्य मरतु पडजमीन	हजार हेक्टर	४२	९१५
	५. पडीत जमीन			
	अ. चालूपड	हजार हेक्टर	४६	१२५५
	ब. इतरपड	हजार हेक्टर	५१	१२००
	६. पिकाखालील क्षेत्र			
	१. पिकाखालील निव्वळ क्षेत्र	हजार हेक्टर	५८०	१७५७९
	२. दुसोटा क्षेत्र	हजार हेक्टर	१६५	४८०८
	३. एकूण पिकाखालील क्षेत्र	हजार हेक्टर	७४६	२२३८७
	७. ओलीताखालील क्षेत्र			
१. निव्वळ ओलीत क्षेत्र	हजार हेक्टर	१७३	२९७१	
२. एकूण ओलीत क्षेत्र	हजार हेक्टर	२२६	३६६८	
८. महत्वाच्या पिकाखालील ओलीत क्षेत्र (अन्नधान्य)	हजार हेक्टर	१३५	१२००४	
९. वहित धारण जमीन १९९०-९१				
१. दोन हेक्टर पेक्षा कमी	संख्या ००	४७७१	७४४२	
२. दोन ते दहा हेक्टरपेक्षा जास्त	संख्या ००	१०८९	३०९५	
३. दहा हेक्टरपेक्षा जास्त	संख्या ००	४०	११६	
१०. जमीन महसूल वसूली	लाख रुपये	८३८.५७	१८८.५०	
११. जिल्हा परिषदेचा उपकर	लाख रुपये }	११८.०८	३३५८	
१२. पंचायत समित्यांचा उपकर	लाख रुपये }		७४	
पशुसंवर्धन सन १९९७				
१. एकूण पशुधन	संख्या हजारात	१६४०	३९६३८	
२. गायी व बैल	संख्या हजारात	४६५	१८०७१	
३. म्हशी व रेडे	संख्या हजारात	३६१	६०७३	
४. मेंढ्या	संख्या हजारात	३६७	१४८०२	
५. शेंळ्या	संख्या हजारात	४३३	}	
६. कॉबड्या	संख्या हजारात	२०१०	३५३९२	
			\$ H	

१	२	३	४	५
६	सहकार २००३-२००४			
	१. सहकारी संस्था	संख्या	५८०९	१७८८५४
	२. प्राथमिक कृषी सहकारी पतसंस्था	संख्या	९२४	२१०००
	३. प्राथमिक कृषी सहकारी संस्थांची सभासद संख्या	संख्या हजारात	५२२	११६९२
	४. सहकारी दुग्ध संस्था	संख्या	१८८१	२६२५९
	५. प्राथमिक कृषी पतसंस्थानी दिलेली कर्जे	रु. कोटीत	२४८.९८	३७६९
७	जलसिंचन ३०/६/२००४ रोजी पूर्ण झालेले पाटबंधारे प्रकल्प व त्याखालील लाभक्षेत्र			
	१. मोठे प्रकल्प	संख्या	२	३२
	२. मध्यम प्रकल्प (१ व २ चे लाभक्षेत्र)	संख्या हजार हेक्टर	८ १८८	१७८ उ.ना.
	३. लघुप्रकल्प (लाभक्षेत्र)	संख्या हिंजार हेक्टर	उ.ना. उ.ना.	२२३९ उ.ना.
	४. सिंचन विहिरी खाली मिजणारे क्षेत्र	हजार हेक्टर	११४	१९३१
८	उद्योग			
	१. नोंदणीकृत कारखान्यांची संख्या	संख्या	४७८	३४२७२
	२. नोंदणीकृत चालू कारखान्यांची संख्या (उत्पादन चालू असलेले)	संख्या	४५५	२८८१६
	३. साखर कारखान्यांची संख्या २००३-०४	संख्या	१०	२०२
	४. साखर कारखान्यातील साखरेचे उत्पादन	हजार टन	२२७	३२००
	५. सुतगिरण्यांची संख्या	संख्या	८	२०१
९	वीज		२००३-०४	३१/३/९८
	१. वीजपुरवठा केलेली शहरे व खेडी	संख्या	१७२७	३९४१३
	२. विद्युतीकरण झालेली गावे	संख्या	१७१२	उ.ना.
	३. वीजपुरवठा केलेले पंपसंच	संख्या हजारात	८७	२२७४
	४. गोंबर गॅस सयंत्रे	संख्या	२०७६	उ.ना.
१०	सार्वजनिक आरोग्य २००३-०४			
	१. रुग्णालये	संख्या	१४	९४५
	२. दवाखाने	संख्या	२५	२०१९
	३. प्राथमिक आरोग्य केंद्र	संख्या	७१	१८०७
	४. प्राथमिक आरोग्य पथके	संख्या	६	१७७
११	शिक्षण २००३-०४			
	१. प्राथमिक शाळा	संख्या	२६२६	६७२९१
	२. प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थी	संख्या हजारात	३०१	११६८९
	३. प्राथमिक शाळेचे शिक्षक	संख्या हजारात	१०	३२२
	४. प्रत्येक शिक्षकामागे प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थी	संख्या	२९	३६
१२	दुय्यम शिक्षण			
	१. दुय्यम शाळा	संख्या	४८६	१७९८५
	२. शाळेतील एकूण विद्यार्थी	संख्या	१७३	१०१२२
	३. शाळेतील शिक्षक	हजारात	६	२७३
	४. प्रत्येक शिक्षकामागे दुय्यम शाळेतील विद्यार्थी	संख्या हजारात		३७
१३	उच्च शिक्षण			
	१. संस्था	संख्या	उ.ना.	१८७८
	२. एकूण विद्यार्थी	संख्या हजारात	उ.ना.	११११

१	२	३	४	५
१४	अ) निरंतर शिक्षण १. निरंतर शिक्षण कार्यक्रम केंद्र २. पटावरील उगेदवारांची संख्या ब) तांत्रिक शिक्षण १. औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था य) शासकीय व शासन सहाय्यीत र) इतर (खाजगी) २. शासकीय व अशासकीय औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थांची प्रवेशक्षमता ३. पदवी अभ्यासक्रमासाठी तांत्रिक संस्था व त्यांची पहिल्या वर्षासाठी प्रवेशक्षमता ४. पदविका अभ्यास क्रमाच्या तांत्रिक संख्या व त्यांची पहिल्या वर्षासाठी प्रवेशक्षमता ५. व्यवसाय शिक्षण संस्था (माध्य, उच्च माध्य गट) व त्यांची प्रवेशक्षमता	संख्या संख्या हजारात संख्या संख्या संख्या संख्या संख्या संख्या संख्या संख्या	६५७ ७० १५ ११ ४ उ.ना उ.ना. उ.ना. उ.ना. उ.ना. उ.ना.	उ.ना. ५३१० ५९८ ३४७ २५१ ९२५८० १५१ ४६८६९ १६५ ४०७७५ उ.ना.
१५	परिहन आणि ढळण यळण १. एकूण रेल्वे मार्ग लांबी २. रस्त्यांनी जोडलेली गावे अ) बारमाही ब) हंगामी ३. एकूण रस्त्याची लांबी ४. राष्ट्रीय महामार्गाची लांबी ५. राज्य महामार्गाची लांबी ६. महत्वाच्या जिल्हा रस्ता लांबी ७. इतर जिल्हा रस्ता लांबी ८. ग्रामीण रस्ता लांबी	कि.मी. संख्या संख्या कि.मी. कि.मी. कि.मी. कि.मी. कि.मी. कि.मी.	१२४ १३६४ -- १०४५१.१४५ १३१ ९९६.६७ २२४९.९८ १८३८.०३ ४६८३.१८	५४९७ ३७९३२ १७१५ २२६९९२ ४२२५ ३३६३३ ४४३२० ४४३२१ ९५५९३
१६	एकात्मिक ग्रामीण विकास कार्यक्रम १. दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबे २. स्वर्णजयंती ग्राम स्वरोजगार योजना स्वरोजगाराची संख्या	संख्या लाख संख्या	०.७६ उ.ना.	३८.१९ ६०६५९
१७	रोजगार निर्मिती २००३-०४ अ) रोजगार हमी योजना ब) जवाहर रोजगार कार्यक्रम	मनुष्यदिन लाख मनुष्यदिन लाख	२९६८.३९ १.१७	१८५३.२१ ६३०.९६
१८	आदिवासी कल्याणकारी योजना १. आदिवासीकरिता आश्रम शाळा	संख्या	२	१०८६
१९	२. विद्यार्थी मागासवर्गीयासाठी कल्याणकारी योजना अ) मागासवर्गीयासाठी वसतीगृहे ब) वसतीगृहात राहणारे विद्यार्थी जिल्हा नियोजन २००३-०४	संख्या संख्या संख्या संख्या	४९० २ १५०	३६४१३६ २७१ २२८२८

१	२	३	४	५
२०	१. वाषिक योजनेतील तरतूद	रु. कोटीत	२२.१४	३१८७.९६
	२. अनुषेश भरुन काढणेसाठी तरतूद नागरीपुरवठा २००३-०४	रु. कोटीत	२.७२	४२७.१४
२१	१. रास्त भावाची दुकाने	संख्या	१७५०	४९९२१
	२. पुरविलेला एकूण साठा			
	अ) गहू	हजार टन	३७	४८३४
	ब) तांदूळ	हजार टन	१५	२६११
	३. शासकिय गोदामे	संख्या	२३	१००८
	साठविण्याची क्षमता	हजार टन	१५	५.८३

टिप:- उ.ना. उपलब्ध नाही.

जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन

जिल्हा - सातारा

१९९१ च्या जनगणनेनुसार सातारा जिल्हयाचे एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळ १०४८० चौ.कि.मी. असून महाराष्ट्र राज्याच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राशी तुलना करता ते सुमारे ३.४ टक्के आहे. जनगणना २००१ नुसार महाराष्ट्राच्या एकूण लोकसंख्येच्या सुमारे २.८९ टक्के म्हणजे २८.०९ लाख व्यक्ती इतकी जिल्हयाची लोकसंख्या आहे. लोकसंख्येची घनता भारतात दर चौ.कि.मी. ला ३१२ व महाराष्ट्रात ३१४ आहे. तर जिल्हयात ती २६८ इतकी आहे. जिल्हयातील तालुक्याची व पंचायत समित्यांची संख्या प्रत्येकी ११ आहे. जिल्हयात एकूण १७३९ खेडी व १५ शहरे आहेत. एकूण खेड्यांपैकी २२ खेडी ओसाड आहेत.

जिल्हयाचे हवामान सखल भागात उन्हाळ्यात उष्ण व कोरडे आणि उंच पठारावरील भागात थंड आहे. हिवाळ्यातील हवामान सखल भागात थंड आणि उंच पठारावरील भागात अति थंड असते. वार्षिक सरासरी पर्जन्यमान १३४९ मि.मि. आहे. परंतु सन २००३ चे सरासरी प्रत्यक्ष पर्जन्यमान ८०६ मि.मि. आहे. गाळांच्या थरांच्या जाडी प्रमाणे जमिनीचा पोत विविध प्रकारचा आहे. त्यामध्ये गाळांच्या थराची जाडी कमी असल्यामुळे अत्यंत नापीक पासून ते त्या थराची जाडी कमी जास्त असल्यामुळे मध्यम ते अत्यंत सुपीक असे जमिनीचे प्रकार आढळतात.

एकूण लोकसंख्येच्या सुमारे ८६ टक्के लोकसंख्या ग्रामिण भागात आहे. १९९१ च्या जनगणनेनुसार हेच प्रमाण १ टक्क्याने जास्त म्हणजे ८७ टक्के होते. त्याचप्रमाणे एकूण लोकसंख्येपैकी अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्येचे प्रमाण अनुक्रमे ८.७६ व १ टक्क्यापेक्षाही कमी होते. साक्षरतेचे प्रमाण भारतात ६५.३८ % व राज्यात ७७.२७ % आहे, तर या जिल्हयात ७८.५२ % आहे.

जिल्हयाच्या १०.५८ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी सन १८-१९ या वर्षी ७.२६ लाख हेक्टर लागवडी लायक क्षेत्र होते, ५.८० लाख हेक्टर निव्वळ कसलेले क्षेत्र, १.६५ लाख हेक्टर क्षेत्र एका पेक्षा अधिक वेळा लागवड केलेले होते, एकूण पिकाखालील क्षेत्र ७.४६ लाख हेक्टर होते.

२००१ च्या जनगणनेप्रमाणे जिल्हयात एकूण खेड्यापैकी मार्च २००४ अखेर पर्यंत १७१६ खेड्यांना विद्युत पुरवठा झालेला आहे. सन २००३ अखेर जिल्हयात फॅक्टरी अॅक्टखाली नोंदलेले ४७८ कारखाने होते. त्यापैकी ४५५ उद्योग घटक चालू होते. त्यामध्ये १८२८३ लोकांना रोजगार मिळालेला होता.

३१/३/२००४ अखेर जिल्हयात सर्व प्रकारच्या एकूण ५८९० सहकारी संस्था होत्या. ३१/३/२००४ अखेरची सभासदाची संख्या २२.७३ लाख होती. एकूण सहकारी संस्थेपैकी सुमारे २३०१ उत्पादन संस्था होत्या.

राज्य शासन स्थानिक संस्था, खाजगी संस्था व व्यक्ती यांच्या तर्फे वैद्यकीय सुखसोईचा लाभ लोकांना पुरविला जातो. राज्य शासन, जिल्हा परिषद, नगरपालिका अशा संस्थानी चालविलेली व शासन सहाय्यीत अशी एकूण १४ रुग्णालये, २५ दवाखाने, १ प्रभुती गृह आणि ७१ प्राथमिक आरोग्य केंद्रे या जिल्हयात असून त्यांचे मार्फत वैद्यकीय सेवेचा लाभ जिल्हयातील लोकांना मिळतो.

जिल्हयात २००३ अखेर एकूण २३५२ पुर्व प्राथमिक शाळा, २६२६ प्राथमिक शाळा, ४८६ माध्यमिक शाळा व १०४ उच्च माध्यमिक शाळा या प्रमाणे शिक्षण संस्था कार्यरत होत्या. संदर्भित वर्षात सामान्य शिक्षणाची महाविद्यालये व त्यातील विद्यार्थी संख्या उपलब्ध होऊ शकली नाही. तथापी गतवर्षीच्या आकडेवारी प्रमाणे सामान्य शिक्षणाच्या महाविद्यालयांची संख्या ४९ असून त्यामध्ये शिक्षण घेत असलेली विद्यार्थी संख्या २७७५० इतकी होती.

मार्च २००४ अखेर जिल्हयात एकूण ८ नगरपरिषदा आणि १४८८ ग्रामपंचायती व गट ग्रामपंचायती होत्या. महाबळेश्वर तहसिल सोडून इतर सर्व तालुक्यात प्रत्येकी एक या प्रमाणे १० नियंत्रीत बाजारपेठा आहेत. महाबळेश्वर पंचगणी ही महाराष्ट्रातील प्रसिध्द व गिरिक्षेत्रातील पर्यटन केंद्रे या जिल्हयात असून प्रतापगड सारखी ऐतिहासिक महत्त्वाची व शिंगणापूर, सज्जनगड, पुसेगांव, गोंदवले बु.चाफळ ही धार्मिक दृष्ट्या प्रसिध्द ठिकाणे आहेत.

१. स्थान

१.१) दख्खनच्या पठाराच्या पश्चिमेस हा जिल्हा आहे. जिल्ह्याच्या उत्तरेस पुणे, पूर्वेस सोलापूर, दक्षिणेस सांगली, पश्चिमेस रत्नागिरी व वायव्येस रायगड हे जिल्हे आहेत. जिल्ह्याचा काही भाग सिमा नदीच्या खोऱ्यात व बराच मोठा भाग कृष्णा नदीच्या खोऱ्यात मोडतो. १७.५ ते १८.११ उत्तर अक्षांश व ७३.३३ ते ७४.५४ पूर्व रेखांश हयामध्ये जिल्ह्याचा विस्तार आहे.

१.२) क्षेत्रफळ आणि सांख्यिकीय विभाग :-

१९९१ च्या जनगणनेनुसार सातारा जिल्ह्याचे एकूण भौगोलिक क्षेत्र १०४८० चौ.कि.मी. असून आकारामानाच्या दृष्टीने राज्यातील एकूण ३० जिल्ह्यांमध्ये या जिल्ह्याचा १५ वा क्रमांक लागतो सातारा, वाई, खंडाळा, कोरेगांव, फलटण, माण, खटाव, कराड, पाटण, जावली आणि महाबळेश्वर असे जिल्ह्याचे एकूण ११ तहसिल आहेत. तहसिल व पंचायत समित्या इत्यांचे कार्यक्षेत्र सर्वांत सामान असल्यामुळे तेवढ्याच पंचायत समिती कार्यरत आहेत. जिल्ह्याचे सातारा, वाई, कराड व फलटण असे ४ महसूलविभाग असून सातारा विभागामध्ये सातारा, कोरेगांव व जावली, कराड विभागामध्ये कराड, पाटण आणि वाई विभागात महाबळेश्वर, वाई, खंडाळा, फलटण विभागामध्ये फलटण, माण, खटाव तालुक्यांचा समावेश आहे. सातारा हे जिल्ह्याचे ठिकाण असून मुंबई बॅंगलोर या राष्ट्रीय महामार्गावर वसलेले आहे. जिल्ह्याच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या टक्केवारी प्रमाणे तहसिल निहाय विभागणी पुढील प्रमाणे आहे सातारा ८.८, वाई ५.७, खंडाळा ५.०, कोरेगांव ९.०, फलटण ११.४, माण १३.८, खटाव १२.६, कराड १०.२, पाटण १२.७, जावली ८.६ व महाबळेश्वर २.२

१.३) २००१ च्या जनगणनेनुसार जिल्ह्यातील एकूण १७३९ खेड्यांपैकी १७१७ खेड्यात लोकवस्ती असून २२ खेडी आंसाड आहेत. शहरांची संख्या १५ आहे. त्यामध्ये ८ नगरपालिका व ७ जनगणना शहरांचा समावेश आहे.

१.४) प्राकृतिक रचना :- सहयाद्रीच्या पर्वतश्रेणी, डोंगरद-या, चड उताराची जमिन आणि सपाटीचे क्षेत्र असे जिल्ह्याचे सर्वसाधारण स्वरूप आहे. मुख्य डोंगराच्या दोन श्रेणी असून त्यापैकी सहयाद्री पर्वताची सुमारे ९३ कि.मी लांबीची उत्तरेकडून दक्षिणेकडे जाणारी रांग म्हणजे जिल्ह्याची पश्चिम सिमा होय. तिला बामणोलीची रांग असे म्हणतात. महादेवाचा डोंगर व त्याचे फाटं ही दुसरी डोंगरी रांग असून ती महाबळेश्वरच्या उत्तरेस सुमारे १६ कि.मी पासून सुरु झालेली आहे. महाबळेश्वर - कोयना सारं हे परिसर सोडला तर जिल्ह्यातील इतर डोंगर सामान्यतः लहान, वृक्षरहित व खडकाळ आहेत. महाबळेश्वर हे जिल्ह्यातील सर्वांत उंच ठिकाण असून समुद्र सपाटीपासूनची सरासरी उंची १७३६ मीटर आहे.

१.५) स्वाभाविक विभाग :- जमिनीचा उंच सखलपणा लक्षात घेता पश्चिमेकडील प्रदेश डोंगराळ असून यामध्ये महाबळेश्वर, जावली, पाटण व सातारा तालुक्यांचा विभाग माण तर मधला कृष्ण काठचा प्रदेश खोलगट असून त्यामध्ये वाई, सातारा तालुक्यातील उर्वरित भाग, कोरेगांव व कराड हे तालुके येतात पूर्वेकडील प्रदेश माळरानाचा असून त्यामध्ये खटाव, माण व फलटणचा काही भाग व खंडाळा हे तालुके येतात याप्रमाणे जिल्ह्यातील तीन स्वाभाविक विभाग आहेत.

१.६) नद्या :- कृष्णा ही मुख्य नदी आहे. तीरा, कोयना, माण, वेण्णा, कुडाळी, उरमोडी, वसना, येरळा, आणि तारळी ह्या तिच्या उपनद्या आहेत. महाबळेश्वर पठाराच्या पूर्वे भागात समुद्रसपाटीपासून सुमारे १३७१ मीटर उंचावर कृष्णा नदी उगम पावते. मुख्यजवळील पाणलोट क्षेत्राव्यतिरिक्त, कुडाळी, वेण्णा, उरमोडी, तारळी, आणि कोयना ह्या उजवीकडील व दक्षिणे आणि येरळा ह्या डावीकडील सात उपनद्यांचा पाणलोट क्षेत्राचा कृष्णा नदीच्या बृहत लायक्षेत्रात समावेश होतो. उगमापासून जिल्ह्यातील सुमारे १६० कि.मी. अंतर पारकरून कृष्णा नदी सांगली जिल्ह्यात प्रवेश करते.

कोयना ही कृष्णा नदीची मोठी उपनदी आहे ती रुध्दा महाबळेश्वर पठारावर उगम पावते आणि पाटण तहसिल मधील हेळवाक या गावापर्यंत दक्षिण दिशेने वहात जाते. त्यानंतर प्रवाहाची दिशा बदलून ती पूर्वेवार्हिनी होते. आणि कराड शहराजवळ कृष्णेस मिळते ते स्थान प्रितीसंगम म्हणून प्रसिध्द आहे. जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्ददीवरून वाहणारी गिरा आणि आरंभय दिशेस वाहणारी माण ह्या सिमा नदीच्या उपनद्या आहेत.

१.७) जिल्हा उत्पन्न व दरडोई उत्पन्न :-

१.७.१) i) जिल्हा स्तरावरील उत्पन्नाचे अचूक अंदाज करण्यासाठी प्रदेशाला संचयित होणारे उत्पन्न ही संकल्पना वापरणे योग्य असले तरी, जिल्हा स्तरावरील आर्थिक अलाढालीचा परिणम जिल्हयापुरत, व मर्यादित राहत नसल्याने संबंधित जिल्हयाला बाहेरून प्राप्त होणारे व संबंधित जिल्हयातून बाहेर जाणा-या उत्पन्नाचे मोजमाप करणे शक्य नसल्याने, सदर पध्दतीचा वापर करता येत नाही. त्यामुळे उत्पन्न स्रोत पध्दती (Income originating approach) या संकल्पनेचा अवलंब करून जिल्हा स्तरावरील उत्पन्नाचे अंदाज तयार करण्यात आलेले आहेत.

ii) जिल्हा उत्पन्नाचे अंदाज तयार करण्याकरिता लागणारी मूलभूत माहिती अजूनही समाधानकारकरित्या उपलब्ध नाही. प्राथमिक क्षेत्राकरीता बहुतांश आकडेवारी उपलब्ध आहे. मात्र इतर क्षेत्राकरीता आकडेवारी अतिशय अल्पशा प्रमाणात उपलब्ध आहे. ज्या क्षेत्राकरीता जिल्हा स्तरावरील आकडेवारी उपलब्ध नाही, त्या क्षेत्राकरीता जिल्हावार अनुरूप असे निर्देशांक वापरून त्या आधारे राज्य स्तरावरील उत्पन्नाची जिल्हयामध्ये विभागणी करण्यात आलेली आहे.

iii) आकडेवारीच्या उपलब्धतेचा अभाव, अनुसरून निर्देशांकाचा वापर तसेच पध्दतीमधील अंगभूत उणीवा या सर्वांमुळे जिल्हा उत्पन्नाचे अचूक अंदाज बांधण्यामध्ये मर्यादा येत असल्याने हे अंदाज दोबळ मानाने जिल्हयातील उत्पन्नाची पातळी आजमाविण्याकरीता वापरावेत. या प्रकाशनात प्रकाशित केलेले जिल्हा उत्पन्नाचे अंदाज वापराताना वरील मर्यादा लक्षात घ्याव्यात.

१.७.२) अ) सातारा जिल्हयाचे चालू किंमतीनुसार जिल्हा उत्पन्न :- सन २००२-०३ व २००३-०४ या सालासाठी अनुक्रमे ६१६१.९२ कोटी व ६७२४.४० कोटी आहे. महाराष्ट्र राज्याचे या वर्षासाठी निव्वळ उत्पन्न रु २६०८११.७२ व रु २९४०००.८३ कोटी आहे.

ब) सातारा जिल्हयाचे चालू किंमतीनुसारच्या निव्वळ जिल्हा उत्पन्नाप्रमाणे सन २००२-०३ व २००३-०४ या सालासाठी दरडोई उत्पन्न अनुक्रमे रु २१६८२ व २३६६१ एवढे असून याच वर्षासाठी महाराष्ट्र राज्याचे निव्वळ दरडोई उत्पन्न अनुक्रमे रु २६२९१ व रु. १५३५२ आहे. तसेच निव्वळ राज्य उत्पन्नासाठी सातारा जिल्हयाची निव्वळ उत्पन्नाची टक्केवारी सन २००२-०३ व २००३-०४ या वर्षी अनुक्रमे २.३६ व ४.३५ अशी आहे.

१.८) हवामान आणि प्रर्जन्य :- जूनच्या मध्यापासून ते सप्टेंबर अखेर जिल्हयात पावसाळी हवामान असते. ऑक्टोबर पासून नोव्हेंबरच्या मध्यापर्यंत उष्ण हवामान असते. नोव्हेंबरच्या मध्य ते फेब्रुवारी अखेर पर्यंत हिवाळा असून हवा खूप थंड असते मात्र फेब्रुवारीच्या सुरुवातीपासून ते मार्च अखेर पर्यंत थंडीची तीव्रता हळूहळू कमी होत जाते. मार्च पासून जूनच्या मध्यापर्यंत उन्हाळा असतो. सर्वसाधारणपणे हवामान अति थंड व अति उष्ण असे अत्यंतिक टोकाचे असून हवामानात अचानक बदल होत नाही.

१.९) भौगोलिक परिस्थितीनुसार जिल्हयातील हवामानात बदल आढळून येतात. उन्हाळयामध्ये पश्चिम किमागातील हवामान थंड आणि अल्हाददायक असते परंतु पावसाळयात येथे थंडी असते. वाई तालुक्याच्या सपाटीवर मात्र वर्षभर समशितोष्ण हवामान असते. जिल्हयाच्या मध्यभागी उन्हाळयात उष्ण हवामान असते. व हिवाळयात दिवसा उबदार तर रात्री थंड हवामान असते. पश्चिम व मध्य भागापेक्षा जिल्हयाच्या पूर्व भागातील हवामान अधिक उष्ण आहे. ऋतुमानाप्रमाणे तेथील हवामानात वरील तफावत आढळते.

१.१०) विशिष्ट भौगोलिक परिस्थितीनुसार जिल्हयातील पर्जन्यमानात खूपच तफावत आहे. पूर्व भागातील माण या दुष्काळी तालुक्यातील सरासरी वार्षिक पर्जन्यमान ४६२ मि.मि इतके कमी आहे तर महाबळेश्वर या पश्चिम भागातील उंचीवरील ठिकाणी ६१८२ मि.मि इतके जास्त आहे. जिल्हयातील पश्चिम भागात सहयाद्री पर्वतश्रेणी मध्ये पावसाचे प्रमाण जास्त असून अगदी पश्चिम भागातील टोंकास ते ५००० मि.मि पेक्षा जास्त आहे. यामध्ये पाटण, जावली, महाबळेश्वर या तालुक्याचा समावेश होतो व पूर्वेकडील भागात १२०० ते २००० मि.मि पर्यंत खाली येते. जिल्हयाच्या मध्य व दक्षिण भागात पावसाचे प्रमाण यापेक्षा खूपच कमी असून ते ६०० ते १२०० मि.मि असते. हयामध्ये सातारा, वाई, कोरेगांव, व कराड हे तालुके समाविष्ट आहेत. पूर्व भागात म्हणजेच फलटण, खटाव व माण तालुक्यात व उत्तरेकडे खंडाळा तालुक्यात पावसाचे प्रमाण कमी असून ते सर्वसाधारणपणे ६०० मि.मि पेक्षा कमी असते.

१.११) जमीन:- जमीनीची प्रतवारी मित्र स्वरूपाची आहे. महाबळेश्वर, जावली, वाई व पाटण या पश्चिम भागातील तालुक्यातील जमीन लाल असून लॅटराईट प्रकारच्या पाषाणापासून बनलेली आहे. डोंगरउतारावरील मातीच्या थराची जाडी कमी आहे. परंतु गावसामूळे वाडून आलेल्या डोंगराळ भागातील वनस्पतीजन्य पदार्थांमुळे व गाळामुळे नैसर्गिक अथवा कृत्रिमरित्या तयार झालेल्या खाचरातून डोंगराळ प्रदेशात सुपीक जमिनी तयार झालेल्या आहेत.

कृष्णा, वेण्णा, कुडाळी व कोयना आणि कंरा या नद्यांच्या खो-यातील वाई, जावली व पाटण तहसिल मध्ये अत्यंत सुपीक व गाळाची जाड थर असलेली जमीन तयार झालेली आहे. जिल्हयाच्या मध्य भागातील जमीन मध्यम ते जास्त जाडीच्या गाळापासून व काळ्या मातीपासून तयार झालेली आहे. दख्खनच्या पठारामध्ये कृष्णा खो-यातील जमीन अत्यंत सुपीक समजली जाते. त्यापैकी सातारा व कराड तालुक्यातील कृष्णा काठच्या जमीनी कृष्णा खो-यातील अत्यंत सुपीक समजल्या जातात. खंडाळा व फलटण तहसिल मधील डोंगरी परिसरातील जमीन हलकी व खडकाळ आहे. परंतु निरा व तिच्या उपनद्यांच्या काठी असणा-या जमीनी चांगल्या प्रतीच्या आहेत. कोरेगाव तालुक्यातील नद्या व नाले यांच्या काठी असलेल्या सुपीक जमिनीचे विस्तृत पटटे वगळता कृष्णा खो-याच्या पूर्वेकडील भागातील जमीन खडकाळ आहे. माण तालुक्यातील जमीनीची प्रत अत्यंत निकृष्ट आहे. ओढे नाले यामधून माळरानाचे पटटे पसरलेले असून त्यामध्ये बाजरी सारखी हलकी पीके व जनावराना उपयुक्त असे चांगल्या प्रकारचे गवत मुबलक प्रमाणावर वाढते. खटाव व माण या पूर्वेकडील दोन दुष्काळी तालुक्यांचे वैशिष्ट्य म्हणजे विहीरी खणल्या असता थोड्या खोलीवरच पाणी लागते त्यामुळे विहीरीचे खोदकाम सुलभ व कमी खर्चात होते.

२) लोकसंख्या :-

२.१) जनगणना व वार्षिक अंदाजित लोकसंख्या :- २००१ च्या जनगणनेनुसार जिल्हयाची एकूण लोकसंख्या २८.०९ लाख आहे. त्यापैकी १४.०८ लाख पुरुष व १४.०१ लाख स्त्रीया आहेत. १९९१-२००१ हया कालखंडात १४.५९% एवढी वाढ लोकसंख्येत झालेली आहे. २००१ जनगणनेनुसार जिल्हयातील एकूण लोकसंख्येची तालुकावार टक्केवारी पुढील प्रमाणे आहे. सातारा १६.०९, वाई ६.७४, खंडाळा ४.२६, कोरेगांव ९.०१, फलटण ११.१६, माण ७.११, खटाव ९.२९, कराड १९.३५, पाटण १०.६१, जावली ४.४४ आणि महाबळेश्वर १.९४

२.२) २००१ च्या जनगणनेनुसार सातारा जिल्हयाचे क्षेत्रफळ महाराष्ट्र राज्याच्या ३.४% असून लोकसंख्येचे प्रमाण राज्याच्या २.८९% आहे. जिल्हयातील लोकसंख्येची घनता दर चौ.कि. मि २६८ व्यक्ती इतकी आहे. तर महाराष्ट्र राज्याची घनता ३१४ व्यक्ती आहे. जिल्हयातील सर्वात दाट लोकसंख्या कराड तालुक्यात असून घनतेचे प्रमाण ५६० व्यक्ती इतके आहे. तर माण तालुक्यातील घनतेचे प्रमाण सर्वात कमी म्हणजे फक्त १३८ व्यक्ती इतके कमी आहे.

२.३) ग्रामीण व नागरी भागातील लोकसंख्या २००१ ची जनगणना :- सुमारे ८६% जनता ग्रामीण भागात निवास करित आहे. नागरी लोकसंख्येच्या सुमारे ७०.४५% इतकी वस्ती सातारा, कराड व फलटण या महत्त्वाच्या शहरामध्ये एकवटलेली आहे. उर्वरित २९.५५ % लोकसंख्या जिल्हयातील अन्य नागरी केंद्रामध्ये समाविष्ट झालेली आहे.

२.४) स्त्री/पुरुष प्रमाण :- २००१ च्या जनगणनेनुसार दर १००० पुरुष मागे जिल्हयातील स्त्रीयांचे प्रमाण ९९५ आहे. महाराष्ट्र राज्याचे व भारताचे प्रमाण अनुक्रमे ९२२ व ९३३ आहे. चरितार्थासाठी अन्यत्र (विशेषत मुंबई व सैन्य दलात) काम करणा-या पुरुषांचे प्रमाण या जिल्हयात बरेच असल्यामुळे राज्याच्या व देशाच्या तुलनेने स्त्रीयांचे प्रमाण या जिल्हयात जास्त आहे. जिल्हयाच्या ग्रामीण व नागरी भागासाठी हे प्रमाण अनुक्रमे १००६ व ९२८ आहे.

२.५) अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती (२००१ जनगणना) :- जिल्हयाच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ८.७६% लोकसंख्या अनुसूचित जाती व ०.७८% अनुसूचित जमातीची आहे. हेच प्रमाण राज्यात व भारतात मात्र जास्त म्हणजे अनुक्रमे अनुसूचित जातीचे प्रमाण ११.१% व ९.३%, अनुसूचित जमातीचे प्रमाण १६.३% व ८.०५% आहे.

२.६) काम करणारी लोकसंख्या :- १९९१ च्या जनगणनेनुसार जिल्हयातील मुख्यतः काम करणा-या व्यक्तीची संख्या ८.९६ लाख आहे आणि सीमांतिक काम करणा-यांची संख्या १.९५ लाख आहे. एकूण लोकसंख्येशी या कामकरणा-याचे प्रमाण अनुक्रमे ३६.५६% व ७.९६% आहे. एकूण कामकरणा-यांपैकी ७०.८६% कामकरी हे शेतकरी व शेतमजूर असून उरलेले २९.१४% कामकरी हे खाणकाम वस्तुनिर्मित सेवा व दुरुस्ती, बांधकाम, व्यापार व वाणिज्य, परिवहन, साठवणूक व अन्य सेवा या क्षेत्रात गुंतलेले आहेत.

२.७) वयोमान :- १९९१ च्या जनगणनेनुसार एकूण लोकसंख्यापैकी सुमारे ३४.९९% लोकसंख्या ० ते १४ वर्षे वयोगर्हादित आहे. १४ वर्षावरील वयोगर्हादिते गट व त्यातील लोकसंख्येची टक्केवारी या बाबत माहिती पुढील प्रमाणे आहे. १५ ते १९ वयवर्ष ९.३२%, २० ते २४ वयवर्ष ८.३४%, २५ ते २९ वय वर्षे ७.५५%, ३० ते ३९ वय वर्षे १२.८३%, ४० ते ४९ वय वर्षे १०.३०%, ५० ते ५९ वय वर्षे ७.८२%, आणि ६० वर्षाच्या वर ८.९६% आहे.

२.८) साक्षरता :- पुरुष /स्त्रीया व एकूण (२००१ जनगणना) :- जिल्हयातील एकूण १४.०२ लाख पुरुष लोकसंख्येपैकी ८८.४५% पुरुष व १३.९५ लाख स्त्रीयापैकी ६८.७१% स्त्रीया साक्षर आहेत. एकूण लोकसंख्येचे साक्षरतेचे प्रमाण ७८.५२% आहे. महाराष्ट्रातील पुरुष,स्त्रीया व एकूण साक्षरतेचे प्रमाण अनुक्रमे ८६.२७%, ६७.५१%, ७७.२७% आहे. राज्याच्या तुलनेने जिल्हयातील साक्षरतेचे प्रमाण जास्त आहे.

२.९) निवासी घरे व कुटुंबे :- १९९१ च्या जनगणनेनुसार जिल्हयात एकूण ६३७६६० जनगणना घरे असून त्यापैकी ४५३२९५ निवासी घरे आहेत. निवासी घरापैकी ८७.०७% घरे ग्रामीण भागात आहेत. एकूण कुटुंबाची संख्या ४६६८५१ आहे. त्यापैकी सुमारे ८७.१३% कुटुंबाचा निवास ग्रामीण भागात आहे.

(३) वन:-

३.१) सन २००३-२००४ मध्ये जिल्हयात एकूण १५२४ चौ. कि. मी. क्षेत्र वनाखाली होते. व संपूर्ण क्षेत्र वन विभागाकडे होते. एकूण वन क्षेत्रापैकी राखीव १३६९ चौ. कि. मी., संरक्षित ४८ चौ. कि. मी. व अवर्गीकृत १०७ चौ. कि. मी. वन क्षेत्र होते.

३.२) २००३-२००४ मध्ये इमारत व जळानु लाकूड, गवत, हिरडा इत्यादी मुख्य व गौण उत्पादनापासूनचे विक्री मूल्य रुपये ३.४४ लाख रुपये होते.

(४) कृषी :-

४.१) जमीन वापर :- महसूल खात्याच्या गावपत्रकानुसार जिल्हयाचे एकूण क्षेत्र १०.५८ लक्ष हेक्टर आहे सन १९९८-९९ मध्ये त्यापैकी १३.००% क्षेत्र जंगलाखाली, ६.९९% चराऊ कुरणाखाली, २.६१ क्षेत्र बिगर शेतीसाठी ४.००% क्षेत्र लागवडीलायक पण पडीत आहे. ४.८३% क्षेत्र इतर पड जमिनीचे आहे.

सन ९८-९९ या वर्षात ७.२६ लाख हेक्टर क्षेत्र लागवडी लायक होते. व त्यापैकी निव्वळ कसलेले क्षेत्र ५.८० लाख हेक्टर म्हणजे लागवडी लायक क्षेत्राच्या ७९.५५% इतके होते. निव्वळ कसलेल्या क्षेत्राच्या सुमारे २८.४५% क्षेत्र एकापेक्षा अधिक वेळा लागवड केलेले होते. लागवडी खालील एकूण क्षेत्र ७.४६ लाख हेक्टर होते.

४.२) निव्वळ कसलेल्या क्षेत्राची लागवड लायक क्षेत्राशी टक्केवारी आणि एकापेक्षा अधिक वेळा लागवड केलेल्या क्षेत्राची निव्वळ कसलेल्या क्षेत्राशी टक्केवारी पाहिली असता प्रत्येक तालुक्यात आढळलेली टक्केवारी पुढील तक्त्या क्रमांक १ मध्ये दाखविली आहे.

तक्ता क्र. १

अ. क्र.	तालुका	लागवडी लायक क्षेत्र	निव्वळ कसलेलें अंत्र	निव्वळ कसलेल्या क्षेत्राची लागवडीलायक क्षेत्राशी टक्केवारी	एकापेक्षा अधिक वेळा लागवड केलेले क्षेत्र	एकापेक्षा अधिक वेळा लागवड केलेल्या क्षेत्राची निव्वळ कसलेल्या क्षेत्राशी टक्केवारी
१	२	३	४	५	६	७
१	महाबळेश्वर	६६४१	२७९३	४२.०६	२६५४	९३.५९
२	वाई	४०९५२	३४९८३	८५.४२	१३९९७	४०.०१
३	खंडाळा	३२६४७	२९८४१	९१.४०	२३४३४	७८.५३
४	फलटण	८३९५४	७१५०२	८५.१७	१९९८५	२७.९५
५	माण	८८३३२	४२४९१	४८.१०	२७९६	६.५८
६	खटाव	११५५३१	१०९८२७	९५.००	२७४५९	२५.१७
७	कारंगाव	७५५४६	५२०२७	६८.८७	१४६२२	२८.१०
८	सातारा	५८६६९	५३३५८	९०.९५	२४६५८	४६.२०
९	जावली	५३९०५	४३८५९	८१.३५	१३०१२	२५६८
१०	घाटण	८३४३९	५२८२४	७१.७०	१३३१६	२१.६०
११	कराड	८८२४०	७९८७५	९०.५२	९२०७	११.५३
	एकूण	७२७८५६	५८०३८०	७९.५५	१६५१००	२८.४५

(४.४) सन १९९० मध्ये झालेल्या कृषी गणनेतील खातेदारांची व लागवडी खालील क्षेत्राची टक्केवारी श्रेणीनुसार पुढे दर्शविली आहे.

तक्ता क्र. २

जमीन धारण क्षेत्र (हेक्टर)	एकूण खातेदारांची टक्केवारी	लागवडीखालील एकूण क्षेत्राची टक्केवारी
१.०० पेक्षा कमी	५७.४९	१७.२४
१.०० ते १.९९	२३.३८	२४.३९
२.०० ते ३.९९	१३.२५	२६.४७
४.०० ते ९.९९	५.२०	२१.७०
१०.०० ते त्यापेक्षा जास्त	०.६८	१०.२०
एकूण	१००.००	१००.००

वरील आकडेवारी वरून असे दिसून येते कि, जिल्ह्यातील सुमारे ५७% खातेदार लहान म्हणजे एक हेक्टर पेक्षा कमी जमीन असणारे असून त्यांचेकडील क्षेत्र १७% आहे. १.०० ते १.९९ हेक्टर जमीन असणारे २३ टक्के खातेदार असून त्यांचेकडील क्षेत्र २४% आहे. २.०० ते ३.९९ हेक्टर जमीन असणारे १३ टक्के खातेदार असून त्यांचेकडील क्षेत्र २६ टक्के आहे. ४.०० ते ९.९९ हेक्टर जमीन असणारे ५% खातेदार असून त्यांचेकडील क्षेत्र २२% व १०.०० व त्याहून अधिक हेक्टर जमीन असणारे एक टक्का खातेदार असून त्यांचेकडील क्षेत्र १०% आहे.

४.५) पिकांचा प्रकार :- महत्वाची पिके ९८-९९ :- बाजरी, ज्वारी व भईमूग ही खरीप हंगामातील महत्वाची पिके असून गहू आणि हरबरा ही रब्बीतील महत्वाची पिके आहेत आणि ऊस हे जिल्हातील महत्वाचे नगदी पिक आहे.

४.६) सन ९८-९९ मध्ये एकूण पिकाखालील ७.४६ लाख हेक्टर क्षेत्रापैकी २.०९ लाख हेक्टर क्षेत्र म्हणजे २८.०३% क्षेत्र ज्वारी या पिकाखाली होते. ज्वारी खालील क्षेत्र सर्वात जास्त फलटण तालुक्यात ०.३५ लाख हेक्टर क्षेत्र म्हणजेच ज्वारी खालील एकूण क्षेत्राच्या १६.५८ % होते तर सर्वात कमी क्षेत्र महाबळेश्वर तालुक्यामध्ये असून त्याची ज्वारी खाली एकूण क्षेत्राशी टक्केवारी ०.१४% अशी होती.

४.७) ज्वारी पिकाखालोखाल बाजरी हे जिल्ह्यामध्ये महत्वाचे पिक असून ९८-९९ मध्ये एकूण पिकाखालील क्षेत्राच्या ११.८४% क्षेत्र या पिकाने व्यापले होते. खटाव आणि फलटण या पूर्वकडील कमी पावसाच्या तालुक्यामध्ये एकूण बाजरी पिकाखालील क्षेत्र अनुक्रमे ४९.२२% व १६.८१% आहे. या दोन तालुक्यापेक्षा कमी परंतु काही प्रमाणात बाजरीचे क्षेत्र असणारे खंडाळा, कोरेगाव व माण हे तालुके आहेत; त्यांची टक्केवारी अनुक्रमे १५.३२ %, ८.६३%, ८.४०%, अशी आहे. उर्वरित तालुक्यामध्ये या पिकाखालील क्षेत्राचे प्रमाण नगण्य आहे.

४.८) सन ९८-९९ मध्ये भात (तांदूळ) गहू व हरभरा या पिकाखालील क्षेत्र अनुक्रमे ०.३१ लाख हेक्टर ०.३६ लाख हेक्टर व ०.२५ लाख हेक्टर होते. या पिकांची एकूण पिकाखालील क्षेत्राशी टक्केवारी अनुक्रमे ५.५३%, ४.८३% व ३.२९%, अशी होती.

४.९) सन ९८-९९ मध्ये नगदी पिका पैकी ऊसाखालील क्षेत्र ०.५२ लाख हेक्टर म्हणजे एकूण पिकाखालील क्षेत्राच्या ६.९९ % आहे . ०.३७ लाख हेक्टर म्हणजे ४.९६% क्षेत्र माजीपाला व फळे या खाली आहे. भूईमूग हे पिक सातारा, पाटण, कराड या तालुक्यामध्ये मोठ्याप्रमाणावर घेतले जाते. त्यांची एकूण भूईमूग पिकाखालील क्षेत्राची टक्केवारी अनुक्रमे २७.३५%, २१.१६% २०.८२% अशी होती. इतर तालुक्यांची टक्केवारी वाई ९.९०%, जावली ६.७१% कोरेगाव ४.५१%, खंडाळा ४.३१%, खटाव २.६५%, गाण १.४५% आणि फलटण १.०५% महाबळेश्वर निरंक होती.

४.१०) अधिक उत्पादन देणा-या संकरीत जातीच्या पिकाखालील क्षेत्र २००३-०४ :- २००३-०४ च्या खरीप हंगामामध्ये अधिक उत्पादन देणा-या व संकरीत जातीच्या पिकाखालील क्षेत्राची आकडेवारी पुढील प्रमाणे आहे. अधिक उत्पादन देणारे भात ३१४२४ हेक्टर, संकरीत ज्वारी (खरीप) ४४१०६ व (रब्बी) ५८६४८ हेक्टर, संकरीत बाजरी ११२०० हेक्टर, संकरीत मका ५७४० हेक्टर अधिक उत्पादन देणारे गहू २१६७७ हेक्टर व हरभरा १६८८० हेक्टर.

४.११) फळे माजीपाला :- खात्रीचा पाणीपुरवठा असणा-या भागांमध्ये फळबागा व माजीपाला घेतला जातो. बटाटा व धेवडा ही जिल्ह्यातील महत्वाची माजी वर्गातील पीके आहेत. बटाटा पीकासाठी कोरेगाव व खटाव हे तालुके प्रसिध्द आहेत. फळे व माजीपाला यांचे क्षेत्र अनुक्रमे ९९०० हेक्टर व २७१०० हेक्टर असो आहे.

४.१२) प्रमुख पिकांचे उत्पादन व दर हेक्टरी उत्पादनाचे प्रमाण :- जिल्ह्यातील ज्वारी या मुख्य पिकाच्या उत्पादनात २००२-०३ च्या तुलनेने २००३-०४ या वर्षात १६६ हजार टनापासून ८३ हजार टनापर्यंत म्हणजे घट झालेली दिसून येते. या कालखंडात बाजरी उत्पादन ३६ हजार टनापासून ६ हजार टनापर्यंत म्हणजे घट झाली आहे. तर गव्हाचे उत्पादन ४९ हजार टनावरून ३४ हजार टनापर्यंत म्हणजे घट दर्शविते. भूईमूगाचे उत्पादन ७८ हजार टनापासून ८३ हजार टनापर्यंत म्हणजे वाढलेले दिसून येते. हळद व बटाटा ही या जिल्ह्यातील वैशिष्ट्यपूर्ण पिके आहेत. हळदचे उत्पादन सुमारे ११४ हजार टन तर बटाट्याचे उत्पादन २१५ हजार टन इतके आहे. या दोन्ही उत्पादनात गतवर्षाच्या तुलनेने अल्पशी घट झाली आहे. आल्याच्या पीकासाठी सातारा जिल्हा प्रसिध्द असून या पिकाचे उत्पादन ५९ हजार टन असून गतवर्षाच्या तुलनेने त्यामध्ये अल्पशी वाढ झाली आहे. तथापी ऊस या नगदी पीकाचे उत्पादन ३२१० टन (ड्रेडकेन) असून त्यामध्ये गतवर्षी पेक्षा अल्पशी घट दिसून येते.

४.१३) प्रती हेक्टर उत्पादनाच्या प्रमाणाचा अभ्यास :- केला असता २००१-०२ या वर्षाच्या तुलनेने २००२-०३ या वर्षी महत्वाच्या पीकांच्या बाबतीत घट दिसून येते. गहू, तांदूळ या पीकांच्या दर हेक्टर उत्पादनाच्या प्रमाणात वाढ झालेली आहे. महत्वाच्या पीकांच्या उत्पादनात पुढील प्रमाणे घट दिसून येते गहू १८१८ कि.गॅ. पासून १३७९ कि. गॅ. पर्यंत, तांदूळ १७३२ पासून १५६८ कि.गॅ. पर्यंत घट तर ज्वारी २१७० कि.गॅ.वरून ८३० कि.गॅ.वर व बाजरी ४६९ कि.गॅ.वरून ४०७ कि.गॅ. खाली आली आहे.

४.१४) खतांचे वाटप :- सन २००३-०४ मध्ये ६९ हजार टन रासायनिक खतांचे वाटप जिल्ह्यात झालेले आहे. ते सन २००२-०३ मध्ये वाटप झालेल्या ४४ हजार टनापेक्षा कमी आहे.

४.१५) कृषी उत्पादन घणन:- कृषी उत्पादनाच्या व उप उत्पादनाच्या विक्रीसाठी जिल्ह्यातील एकूण १० कृषी उत्पादन बाजार समित्या व १८ उप कृषी उत्पादन बाजार समिती कार्यालये कार्यरत आहेत.

४.१६) कृषी उत्पन्न बाजार समित्यामधून विविध प्रकारच्या शेत मालाची विक्री होते. २००२-०३ या वर्षाशी तुलना करता २००३-०४ वर्षामध्ये गहू, हरबरा, चवळी, घेंवडा तांदूळ, आणि बटाटा व कांदे यांची आर्थिक वाढलेली दिसते ती पुढील प्रमाणे. गहू १०२९२ टनापासून १११७१ टनापर्यंत, हरबरा १०३४ टनापासून ११९ टनापर्यंत, चवळी २४६ टनापासून २९९ टनापर्यंत, घेंवडा ५८४७ टनापासून ६४०३ टनापर्यंत, तांदूळ ३३५० टनापासून ५३८० टनापर्यंत, बटाटा ९५ टनापासून ७२२० टनापर्यंत, कांदे २३२८३ टनापासून ४९८२४ टनापर्यंत, तर ज्वारी, बाजरी, मका, तूर, गुळ कापूस, मूई, मुगा, मिरची, हळद व धने या पिकांनी आर्थिक कमी झालेली दिसून येते.

(५) जलसिंचन

५.१) कृष्णा जलसिंचन प्रकल्पासाठी कृष्णा खोरे विकास मंडळाची स्थापना करण्यात आली आहे. या प्रकल्पाअंतर्गत धोम, कण्हेर (आरफळ व अरफळ) हे मोठे प्रकल्प असून धोम व कण्हेर प्रकल्पाचे काम पूर्ण झालेले आहे.

५.२) कृष्णा नदीवर धोम येथे धरणाने काम जून १९७१ मध्ये पूर्ण झालेले आहे. हे धरण ५०.०० मिटर उंच असून कालव्याची लांबी १७२ कि. मि. आहे. या धरणामुळे सातारा जिल्ह्यातील लामशेत्रातील ३६२१८ हेक्टर लागवडी लायक क्षेत्रांपैकी २००३-०४ मध्ये एकूण २१२८४ क्षेत्रात सिंचनाचा लाभ झाला असून त्यापैकी बारमाही क्षेत्र ४३०५ हे असून हंगामी क्षेत्र १६९७९ हे इतके आहे.

५.३) कृष्णा जलसिंचन प्रकल्पासाठी कण्हेर येथे वेण्णा नदीवर दुस-या धरणाने काम जून १९८८ मध्ये पूर्ण झालेले आहे. या धरणाने उंची ५०.३४ मिटर असून आरफळ व कण्हेर प्रकल्पासाठी एकूण कालव्याची लांबी २८६ कि. मी. आहे. कण्हेर - आरफळ हे प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर जिल्ह्यातील आणखी १४२४७ हेक्टर क्षेत्र आंशिकत्वातली येईल. बारमाही २७३७ हेक्टर व हंगामी ७८१४ हेक्टर क्षेत्र २००३-०४ मध्ये आंशिकत्वात खाली होते.

५.४) जलसिंचन साधने :- विहीर हे जिल्ह्यातील बागायतीचे साधने आहेत. सन ९८-९९ मध्ये एकूण बागायत क्षेत्रांपैकी ५१% क्षेत्र विहीरी पासून बागायती आहे. या शिवाय नदया वरील उपसा जलसिंचन योजना लघु मध्यम व मोठे गाटधारे याद्वारे पेशेवर पिकांना जलसिंचनाचा लाभ होतो.

५.५) वीर व धोम पूर्ण झालेले व सिंचनाचा लाभ चालू असलेले जिल्ह्यातील मोठे जलसिंचन प्रकल्प आहेत. या शिवाय ८ मध्यम प्रकल्प पूर्ण झाले असल्यामुळे त्यांच्या पासून जलसिंचन सुविधा उपलब्ध आहेत. २००३-०४ या वर्षी अखंडरीस विहीरी खोरेत एकूण ३२९४ लघु पाटव्या-यांच्या कामाचा शेतीस लाभ झालेला आहे. त्यामध्ये लहान बंधारे, तलाव, पाडर तलाव व सधरा जलसिंचन योजनांचा अंतर्भाव आहे.

५.६) सन ९८-९९ मध्ये एकूण १.०० लाख हेक्टर क्षेत्र निव्वळ बागायत होते. ९८-९९ मधील निव्वळ बागायतीच्या क्षेत्रांपैकी ६५% म्हणजेच ५.९४ लाख हेक्टर क्षेत्र विहीरी वारे बागायत झाले असून उर्वरित ३४% क्षेत्र पुस्तभागीय प्रकारांनी आंशिकत्वात खाली आले आहे.

५.७) ९८-९९ मधील विहीर वारे बागायतीचा विचार केला असता सर्वात जास्त म्हणजे २५.४६% विहीर बागायत फलत्पण तालुक्यात झालेले दिसून येते. त्या म्हाबळेत कराळ, वाई, पाटण व खटाव या तालुक्यांचा क्रम लागतो. त्यांचे विहीरी बागायतीचे प्रमाण अनुक्रमे २२.९४%, १२.००%, १०.५२% व १०.०६% असे होते. महाबळेश्वर तालुक्यातील विहीर बागायतीचे प्रमाण सर्वात कमी म्हणजे ०.७१% आहे. उर्वरित तालुक्यांनी टक्केवारी १.७५ ते १०.००% दरम्यान होते.

५.८) ९८-९९ मध्ये जिल्ह्यात कापसात आरालेला एकूण बागायत विहीरीच्या साधनेचा विचार केला असता सर्वात जास्त २१.६७ % विहीरी फलत्पण तालुक्यात व उर्वरित कमी ०.४९ % विहीरी महाबळेश्वर तालुक्यात दिसून येतात ११.४९% ते १४.४२% या दरम्यान बागायती विहीरी असणारे खटाव, कोरेगांव, कराळ, वाई हे तालुके आहेत.

५.९) पिकावार बागायत क्षेत्र :- ९८-९९ मधील एकूण पिकांसाठी क्षेत्राच्या ३०.२९% क्षेत्र आंशिकत्वात खाली होते. त्या क्षेत्राचा पीकवार अंमलस केला असता असे आढळते की साद्य पिकांसाठी क्षेत्र ९४.८२% व असाद्यपिकांसाठी क्षेत्र ५.१८% इतके होते. सर्वात जास्त म्हणजे २७.४५% बागायती क्षेत्र ज्वारी खाली होते. त्याखालोखाल ऊसाचे क्षेत्र २३.०८% बागायती खाली होते. गहू या पिकासाठी क्षेत्र १३.६३% क्षेत्र, बाजरी ७.८३% क्षेत्र तर तांदळासाठी ६.८४% व भाजीपत्त्यासाठी ७.५३% क्षेत्र बागायती खाली होते.

५.१०) ९७-९८ ते ९८-९९ या काळात एकूण बागायती क्षेत्रामध्ये ०.०३ लाख हेक्टर एवढी घट झाल्याचे दिसून येते. ९८-९९ या वर्षामध्ये एकूण बागायतीसाठी क्षेत्राची एकूण पिकांसाठी असणारी टक्केवारी ३०.२९% होती. तर निव्वळ बागायती क्षेत्राची एकूण पिकांसाठी असणारी टक्केवारी २३.५८% होती.

(६) पशुसंवर्धन पशु वैद्यकिय उपचार व दुग्धविकास :-

६.१) १९९७ च्या पशुगणनेनुसार जिल्हयातील एकूण पशुधनाची संख्या १६.३९ लाख होती. तत्पुर्वी १९९२ साली झालेल्या पशुगणनेनुसार एकूण पशुची संख्या १५.१७ लाख होती. १९९७ च्या पशुगणनेनुसार एकूण पशुधनापैकी २८.३८% गाई आणि बैल (वास्तरे धरून), २२.०२% म्हशी व रेडे, २२.३७% मेंढ्या, २६.४१% शेळ्या आणि उर्वरित ०.८२% घोडे, गाढवे व खेचरे आदी अन्य पशुधन अशी पशुधनाची वर्गवारी आहे. जिल्हयातील पशुच्या धनतेचे प्रमाण दर चौ. कि. मी. १५६ पशु इतके आहे.

६.२) १९९२ च्या पशुगणनेच्या तुलनेत १९९७ साली झालेल्या पशुगणनेत जिल्हयातील एकूण पशुच्या संख्येत सुमारे ८.०७% वाढ झालेली आहे. पाच वर्षांच्या कालखंडात गाई व बैलांच्या संख्येत १.७१% ने वाढ झालेली आहे. म्हशी आणि रेडे यांच्या संख्येत ९.२२% इतकी वाढ झाल्याचे दिसून येते. १९९२ च्या तुलनेने ९७ मध्ये विदेशी संकरीत गाईच्या संख्येत झालेली वाढ (१९९२ ची संख्या ७५९६०, १९९७ ची संख्या ८३४१२) ९.८१% पेक्षा जास्त असल्यामुळे दुधाचे उत्पादन वाढीच्या संदर्भात ही बाब उल्लेखनीय ठरते. मेंढ्या व शेळ्या यांच्या संख्येत अनुक्रमे १.०३% ने वाढ व १.५४% नी घट झालेली आहे. मेषपालन हा माण खटाव फलटण व खंडाळा आदी कमी पावसाच्या तालुक्यातील एक प्रमुख कृषी पुरक व्यवसाय आहे.

६.३) कुकुटपक्षी संख्येमध्ये ९२ ते ९७ या काळात वाढ झालेली आहे. १९९२ च्या गणनेनुसार पक्षांची संख्या १८.३३ लाख होती. १९९७ च्या पशुगणनेनुसार ही संख्या २०.१० लाख झाल्यामुळे त्यामध्ये सुमारे ९.६६% ने वाढ झाल्याचे दिसून येते.

६.४) दुग्ध संकलन :- कृषिक्षेत्रात पूरक व्यवसाय म्हणून पशुपालन व दुग्ध व्यवसायास महत्व प्राप्त झाले असून दुग्ध व्यवसाय हा जिल्हयातील विकसनशील व्यवसाय बनलेला आहे. दुधाच्या उत्पादनामध्ये वाढ व्हावी म्हणून संकरीत गायीच्या पालनास चालना मिळालेली आहे. विशेषतः कराड, सातारा, फलटण, कोरेगांव, व वाई या तालुक्यातील शेतकरी मोठ्या प्रमाणावर संकरीत गायी पाळण्याचा व्यवसायाकडे वळलेले आहेत. दुग्धसंकलनासाठी दुग्ध व्यवसाय सहकारी संस्था स्थापन केल्या असून ३१/३/२००४ अखेर जिल्हयात एकूण १८८१ दुग्ध व्यवसाय संस्था आहेत. एकूण सभासदांची संख्या १३६९७१ आहे. गोळा केलेले एकूण दुग्ध ७४६५० हजार लिटर असून प्रतिदिन गोळा केलेल्या दुधाची सरासरी २०२ हजार लिटर आहे. २००२-०३ च्या तुलनेने सन २००३-०४ मध्ये गोळा करण्यात आलेल्या दुधामध्ये घट झाल्याचे दिसून येते.

६.५) पशुवैद्यकिय उपचार :- जनावरांवरील उपचारासाठी जिल्हयामध्ये २००३-०४ अखेर एक रुग्णालय, ५४ दवाखाने, ११३ मदतकेंद्रे आणि २ फिरती पशुवैद्यकिय दवाखाने होते. या संस्थामधून एकूण ३६८७९८ जनावरांवर उपचार केला गेला.

६.६) जिल्हयात एकूण १८५ कृत्रिम रेतने केंद्रे आहेत. त्यामध्ये २००३-०४ सालात एकूण १८६८९६ जनावरांची कृत्रिमरित्या गर्भधारणा करण्यात आली. संकरीत व सुधारलेल्या जातीच्या पशुधनात वाढ व्हावी म्हणून ही केंद्रे उपयुक्त कार्य करित आहेत.

(७) मत्स्यव्यवसाय:-

७.१) या व्यवसायासाठी जिल्हयात एकूण १४४३२ हेक्टर क्षेत्र व्यवसायास अनुकूल असून त्यापैकी १३८६८ क्षेत्र या व्यवसायासाठी उपयोगाल आणले आहे.

७.२) २००३-०४ मध्ये मूजलातील मशाचे उत्पादन २०५० टन होते. या उत्पादनाची किंमत ५१२.५० लक्ष रुपये होती. मत्स्यवसायासाठी ४५.०० लक्ष मत्स्यबिजांचा वापर केला गेला होता.

७.३) २००३-०४ मध्ये १२३ किलो नॉयलॉन धाग्यासाठी मच्छीमार लोकांना अर्थ सहाय्य दिले गेले. जाळी विणण्यासाठी त्या धाग्याचा उपयोग केला जातो.

८ विद्युत :-

८.१) विद्युत पुरवठा झालेली शहरे व खेडे :- २००१ च्या जनगणनेनुसार जिल्हयातील सर्व शहरे व १७१६ खेड्यांना विजेचा लाभ मिळालेला आहे.

८.२) विजेवर चालणारे पंपसंच :- ३५/३/२००४ अखेर जिल्हयामध्ये महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळाकडून एकूण ८७०६२ विजेवर चालणा-या कृषी पंप संचाना विजेचा पुरवठा झालेला आहे.

८.३) विविध कारणानुसार विजेचा वापर :- २००३-०४ मध्ये सुमारे १००८.७१ लक्ष किलो वॉट तास विजेचा वापर झाला. त्यापैकी सर्वात जास्त ५०.७१% वीजेचा वापर कृषी साठी झालेला आहे. घरगुती, व्यापारी, औद्योगिक, सार्वजनिक दिवाबत्ती व अन्य कामासाठी अनुक्रमे १८.५९%, ४.४३%, २०.७९%, १.१% या प्रमाणे वापर झालेला आहे.

८.४) ३१/३/२००४ अखेर जिल्ह्यात घरगुती, व्यापारी, औद्योगिक, कृषि व इतर अशा विद्युत जोडण्यांची संख्या जिल्ह्यामध्ये ५५५१८२ इतकी होती.

(९) खनिज आणि उद्योगधंदे :-

९.१) जावली तालुक्यातील सुमारे २० व पाटण तालुक्यातील ३० गावांच्या परिसरात थोड्या प्रमाणात लोह खनिजाचे साठे आहेत,शियाय इमारतीसाठी दगड. चुनखडी आणि विटासाठी उपयुक्त अशी माती यासारखे अन्य खनिजे इतरत्र उपलब्ध आहेत. या व्यतिरिक्त अन्य महत्त्वाची खनिज संपत्ती जिल्ह्यात उपलब्ध नाही.

९.२) आर्थिक गणना:- १९९८ मध्ये आर्थिक गणना घेवली होती राज्याच्या आर्थिक अभ्यासाच्या दृष्टीने या गणनेचे स्थान महत्त्वाचे आहे. या गणनेत राज्यातील सर्व बिगर कृषि व निवडक कृषि उद्योगाची माहिती गोळा करण्यात आली आहे. मात्र सामाजिक आणि आर्थिक समालोचनात फक्त बिगर कृषि उद्योग विचारात घेतलेले आहेत. त्यातील काही ठळक वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहेत.सदरच्या आर्थिक गणनेनुसार सातारा जिल्ह्यात एकूण १०४७८३ आस्थापना स्वकार्यरत उद्योग होते त्यापैकी ७७.१५% उद्योग ग्रामीण भागात व २२.८५% उद्योग नागरी भागात होते. एकूण उद्योगांपैकी ०.९२% उद्योग सहकारी क्षेत्रात व ३.७२% सार्वजनिक क्षेत्रात. उर्वरित ९५.३६% उद्योग खाजगी क्षेत्रात होते. एकूण उद्योगांपैकी ४.९३% उद्योग अनुसूचित जातीच्या व ४.४०% उद्योग अनुसूचित जमातीसाठी होते. सुमारे १६.३०% उद्योग शक्तीवर चालणारे होते. व २०.९०% उद्योग जागेविरहीत होते. जिल्ह्यातील सर्व १०४७८३ आस्थापनामध्ये सर्वसाधारणपणे काम करणा-या कामगारांची संख्या २६२४२९ होती.त्यापैकी ६८.५९% कामगार ग्रामीण उद्योगामधील व राहिलेले ३५.४१% कामगार नागरी भागातील उद्योगामध्ये होते. एकूण कामगारांपैकी ४०.७८% कामगार वेतनावर काम करणारे होते.

ग्रामीण व नागरी भागातील आस्थापनेतील सरासरी कामगार संख्या अनुक्रमे २ व ३ होती.ग्रामीण नागरी भागाचा एकत्रित विचार केलातर अशी सरासरी ३ कामगार होते. जिल्ह्यातील महत्त्वाच्या उद्योगाच्या प्रकारांची माहिती व्हावी म्हणून उद्योग गटातील आस्थापना व कामगार यांचा एकूण आस्थापना व कामगार यांच्याशी असाणारे प्रमाण पुढील तक्त्यामध्ये दिलेले आहे.

तक्ता क्र. ३

अ.क्र	प्रमुख उद्योगाचे वर्णन	उत्पेक्षारी	
		आस्थापना	कामगार
अ	कृषी उद्योग	३६.७८	२८.३५
ब	बिगर कृषी उद्योग		
	१) रक्षाकाम	०.०३	०.०५
	२) उत्पादन व दुरुस्त्या	९.४९	१३.००
	३) वीज गॅस व पाणी	०.०१	०.०२
	४) बांधकाम	१.९७	२.१२
	५) घाऊक व्यापार	२.१९	२.६४
	६) किरकोळ व्यापार	२३.१९	१७.४०
	७) निवासगृह व उपहारगृह	२.४४	३.४९
	८) वहातूक	२.६८	२.१५
	९) साठवणूक व उद्यार	०.०८	०.१०
	१०) दळणवळण	०.२४	०.५२
	११) अर्थ सुरक्षा,शिक्षण,मालमत्ता व धर्मविषयक सेवा	५.७५	५.४६
	१२) सामाजिक,सामाजिक व व्यक्तीगत सेवा	१५.२३	२४.७०
	१३) इतर	--	--
	एकूण बिगर कृषी उद्योग	६३.२२	७१.६५
	एकूण कृषी + बिगर कृषी उद्योग	१००.००	१००.००

कृषी उद्योगामध्ये आस्थापना ३६.७८% व कामगार २८.३५% आहेत तर बिगर कृषी उद्योगामध्ये आस्थापना ६३.२२% व कामगार ७१.६५% आहेत. आस्थापनांचा विचार करता कृषी उद्योग गट प्रथम क्रमांकावर, किरकोळ व्यापार गट द्वितीय क्रमांकावर तर सामुहिक, सामाजिक व व्यक्तिगत सेवा गट तृतीय क्रमांकावर आहे. कामगारांचा विचार करता कृषी उद्योग गट प्रथम क्रमांकावर, सामुहिक, सामाजिक व व्यक्तीगत सेवा गट द्वितीय क्रमांकावर आणि किरकोळ व्यापार गट तृतीय क्रमांकावर आहे.

९.३) उद्योगधंदे:- २००३ अखेर फॅक्टरी अॅक्ट खाली नोंदवलेली एकूण ४७८ उद्योगापैकी २३ उद्योगधंदे बंद होतं चालू असलेल्या ४५५ कारखान्यामध्ये अंदाजे १८२८३ कामगार काम करीत होते.

९.४) कराड, सातारा व वाई येथे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या औद्योगिक वसाहती आहेत. कराड, सातारा तालुक्यामध्ये सहकारी तत्वावर औद्योगिक वसाहती कार्यरत असून आणखी कराड (१), खटाव (१), फलटण (१) या ठिकाणी सहकारी तत्वावरील औद्योगिक वसाहतीचे काम सुरु आहे.

जिल्हयात मोठे, मध्यम स्वरूपाचे एकूण ३७ कारखाने आहेत. त्यापैकी १० साखरकारखाने आहेत या शिवाय सातारा येथील औद्योगिक विकास महामंडळाच्या क्षेत्रातील महाराष्ट्र स्फूर्त हा दुचाकी उत्पादनाचा कारखाना, शिरदळ तालुका खंडाळा येथील शिके पेपर मिला, कराड येथील किलोस्कर ब्रदर्सचा हेमेटिक सिल्ड कॉम्प्रेसर हॅड्रोलिक प्रॉडक्ट कारखाना, जरंडेश्वर येथील भारत फोर्ज इत्यादी अन्य मोठे व मध्यम स्वरूपाचे कारखाने आहेत.

९.५) जिल्हयातील साखर कारखाने :- सन २००३-०४ मध्ये जिल्हयात एकूण १० साखर कारखाने चालू होते. जिल्हयामध्ये असणा-या कारखान्यांमध्ये सहयाद्री सह. साखर कारखाना यशवंतनगर या कारखान्याची गळीत क्षमता ७५०० मे.टन असून कृष्णा सह साखर कारखाना रेटरे बु या कारखान्याची गळीत क्षमता ७८०० मे. टन आहे इतर साखर कारखान्याची गळीत क्षमता ४००० मे. टना पासून १२५० मे. टना पर्यंत आहे या सर्व साखर कारखान्यातून २००३-०४ या वर्षात २०.५४ लाख मे.टन ऊसाचे माळप झालेले आहे. व त्यापासून २२७ हजार मे. टन साखरेचे उत्पादन झालेले आहे.

१०) परिवहन आणि दळण वळण :-

१०.१) रेल्वे मार्ग :- कोल्हापूर मुंबई हा दक्षिण मध्य रेल्वेचा १२४ कि.मी. लांबीचा ब्राडगेज एकेरी रेल्वेमार्ग जिल्हयातून जातो. त्या मार्गावर एकूण १४ रेल्वे स्थानके आहेत. त्यामध्ये सातारा रोड व कराड ही दोन महत्वाची स्थानके आहेत. सर्व रेल्वे मार्ग पूर्व व मध्य मार्गातून जात असल्याने पश्चिमेकडे पाटण, जावली, महाबळेश्वर व वाई या तालुक्याचा स्पर्श होत नाही.

१०.२) रस्ते मार्ग :- राज्य शासनाच्या सार्वजनिक बांधकाम विभागातर्फे व जि.प. कडील बांधकाम विभागातर्फे जिल्हयातील रस्त्यांची दुरुस्ती केली जाते. मुंबई बंगलोर या राष्ट्रीय महामार्गाची देखभाल अधिक्षक अभियंता, विशेष प्रकल्प मंडल पुणे यांच्यातर्फे होते. नगरपालिका हद्दीतील मार्गांची देखभाल संबंधित नगरपालिका करतात. ८ नगरपालिकांच्या मार्गांव्यतिरीक्त ३१/३/२००४ अखेर जिल्हयातील एकूण ९८०७.३३ कि.मी. लांबीचे मार्ग होते. त्यापैकी ३९३४.३३ कि.मी. डांबरी, ३६९०.६१ कि.मी. खडीचे आणि २१८२.३९ कि.मी. इतर रस्ते असे रस्त्याचे पुष्टमागानुसार वर्गीकरण होते. नगरपालिकेच्या हद्दीतील रस्त्याची लांबी ६४३.८१५ कि.मी. होती.

१०.३) नोंदणीकृत वाहने :- मार्च २००४ अखेर जिल्हयात एकूण २४४२२५ नोंदणीकृत वाहने होती मार्च २००३ अखेर नोंदणीकृत एकूण वाहनांची संख्या २२५०३२ होती. म्हणजे एका वर्षाच्या कालावधीत वाहनांच्या संख्येत सुमारे ८.५२% वाढ झालेली आहे. मार्च २००४ अखेर नोंदविलेल्या एकूण वाहनापैकी ७१.४६ मोटार सायकली व स्फूटर, ८.१९% मोटारी व जिप्स, ५.१२% ट्रॅक्टर, ५.२७% वाहने (ट्रेलर) व रिक्शा आणि उर्वरीत ९.९६% इतर वाहने होती.

१०.४) २००२-०३ व २००३-०४ या एका वर्षात मोटार सायकली स्फूटर आदी स्वयंचलीत दुचाकी वाहनांच्या संख्येत झालेली ९.७९% वाढ अशा वाहनांची लोकप्रियता व प्रसार या बरोबर आवश्यकता स्पष्टपणे नजरेसमोर येते. मुंबई व बंगलोर हा महत्वाचा राष्ट्रीय महामार्ग या जिल्हयातून जात असल्यामुळे आणि १० साखर कारखाने व अन्य औद्योगिक घटक व व्यापारी उलाढालीमुळे व राज्य आणि जिल्ह्यारस्त्याच्या जाळयामुळे माल वाहतूकीस चालना मिळालेली आहे. म्हणून एकूण वाहनापैकी मालमोटारी व ट्रेलर्स हया मालवाहतूक करणा-या वाहनांची संख्या ११.१२% आहे.

१०.५) डाक व तारगृहे :- २००३-०४ मध्ये एकूण ६६४ डाकगृहे व ३६ तारगृहे आहेत. डाकघरांच्या संख्येत अत्यल्प वाढ झालेली आहे. २००१ ची लोकसंख्या विचारात घेता १ लाख लोकसंख्येमागे २४ डाकघरांचे प्रमाण आहे. एकूण १४१६ गावांना डाकघरांची सुविधा उपलब्ध होती. गतवर्षीपेक्षा त्यामध्ये अत्युच्च वाढ झालेली आहे.

१०.६) २००३-०४ या एका वर्षाच्या कालावधी मध्ये दुरध्वनी संख्या १२६२८२ वरून १३०७२१ पर्यंत वाढली. ही वाढ सुमारे ३.५१% आहे. गतवर्षी हि वाढ जवळजवळ ९.१४% इतकी होती. प्रमाण दुरध्वनीचा प्रसार व लोकप्रियता वाढल्यामुळे चालू वर्षात खूपच घट झालेली आहे.

(११) रोजगार :-

११.१) राज्य शासन, जिल्हा परिषद (पंचायत समित्यासह) आणि नगरपालिका मध्ये २००३ कर्मचारी गणनेप्रमाणे एकूण कर्मचा-यांची संख्या ३४१२६ एवढी होती. या मध्ये नियमित आस्थापनेवरील कर्मचा-या व्यतिरिक्त रोजंदारी, कार्यव्ययी आस्थापना, अशांकालीन कर्मचारी इत्यादी अनियमित आस्थापनावरील कर्मचा-यांचा समावेश आहे. वरील तिन्ही क्षेत्रातील कर्मचा-यांपैकी सुमारे ३७.८४% राज्य शासनाच्या सेवेत, ५४.९३% जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या मध्ये आणि उर्वरित ७.९३% नगरपरिषदेच्या सेवेत कार्यरत आहेत.

११.२) रोजगार विनीमय केंद्र :- सातारा जिल्ह्यामध्ये सातारा येथे रोजगार विनिमय केंद्र कार्यरत आहे. कराड व फलटण या तालुक्याच्या ठिकाणी महिन्यातून दोन वेळा व अन्य तालुक्याच्या ठिकाणी पत्येक महिन्यातून एक वेळा संबंधीत कार्यालयातील अधिकारी उपस्थित राहतात व इच्छुक उमेदवारांच्या नावांची नोंदणी करतात. ३१ डिसेंबर २००४ अखेर १०८९२५ उमेदवार नोंदणी पटावर होते. सन २००४ मध्ये जाहीर केलेल्या रिकाम्या जागांची संख्या १६२३ होती व निरनिराळ्या व्यवसायांमध्ये एकूण ३९१ उमेदवारांना रोजगार उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. रोजगार दिल्या गेलेल्या एकूण व्यक्ती पैकी २३% व्यक्ती अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीच्या होत्या. २००३ या वर्षात अनुसूचित जाती व जमातीच्या रोजगार प्राप्त झालेल्या व्यक्तीचे प्रमाण २४% होते.

११.३) २००४ मध्ये नोकरी दिल्या गेलेल्या एकूण ३९१ उमेदवारांचे राष्ट्रीय व्यवसायानुसार केलेले वर्गीकरणप्रमाणे अभ्यास केला असता असे दिसून येते की ४०.९२% उमेदवारांना व्यावसायिक व तांत्रिक संबंधीत व्यवसायांमध्ये, ५.१२% उमेदवारांना लेखनिक व तत्संबंधीत व्यवसायांमध्ये तर ५३.९६% उमेदवारांना राहिलेल्या अन्य क्षेत्रात स्थान मिळाले होते. संबंधीत वर्षांमध्ये १९८ उद्योजक व्यवसायिक मालकांनी रोजगार विनिमय केंद्राचा उपयोग केला.

(१२) सहकार :-

१२.१) ३१/३/२००४ या सहकारी वर्षाच्या अखेरीस जिल्ह्यात सर्व प्रकारच्या एकूण ५८९० सहकारी संस्था होत्या आणि समासद संख्या २२.७३ लाख होती. गतवर्षाच्या तुलनेत समासदांच्या संख्येत २.९८ लाखने वाढ झाली आहे. एकूण सहकारी संस्थांपैकी २३०१ (३९.०७%) उत्पादक संस्था होत्या. ९२४ (१५.६९%) कृषी पत संस्था होत्या व उर्वरित २६६५ (४५.२४%) अन्य प्रकारच्या संस्था होत्या.

१२.२) जिल्ह्यामध्ये ३१/३/२००४ अखेर कृषी पतसंस्थेमधील खातेदारांची संख्या ६.४२ लाख, बिगरकृषी पतसंस्थामध्ये १०.५३ लाख व जिल्हा प्राथमिक पणन संस्थामधील ०.२८ लाख याप्रमाणे होती. जिल्ह्यातील उत्पादक संस्थामधील ४.६२ लाख समासदांपैकी १९.५६% दुग्ध व्यवसाय संस्थातील समासद होते. ०.३७% मत्स्यव्यवसाय संस्थेतील समासद होते. १५.९४% उपसा जलसिंचन योजनेचे समासद होते.

१२.३) २००३-०४ मध्ये जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेने एकूण ७२७६९.२० लाख रुपये कर्ज दिले. त्यापैकी सुमारे १९८३.०७ लाख रुपये मध्यम मूदतीचे कर्ज, ५९३.५६ लाख रुपये दीर्घ मुदतीचे कर्ज होते. वर्षाच्या अखेरीस १५६६४.७८ लाख रुपये कर्ज येणं होतं. थकलेल्या कर्जाची रक्कम १४३५.७९ लाख रुपये होती.

(१३) बँका :-

१३.१) मार्च २००४ अखेर जिल्ह्यात १९८ बँक सुविधा असलेल्या शहर /गावामध्ये एकूण ३९० बँक शाखा कार्यरत होत्या. त्यापैकी २४३ सहकारी क्षेत्रात होत्या. राहिलेल्या १४७ वर्गीकृत बँका होत्या. वर्गीकृत बँकेच्या एकूण शाखेपैकी सर्वात जास्त २७ व २५ शाखा अनुक्रमे सातारा व कराड तालुक्यात होत्या. फलटण, गाण, खटाव, कोरेगाव व वाटण तालुक्यात अनुक्रमे १६, १२, १४, १२ व ११ शाखा होत्या. इतर तालुक्यातील शाखांची संख्या १० पेक्षा कमी होती. वर्गीकृत बँकेमधील ठेजी व त्या बँकांनी दिलेल्या आगाऊ रक्कम अनुक्रमे १४८८.७९ कोटी व ६९२.४७ कोटी रुपये होत्या. जिल्ह्यातील सर्व गावांचा /शहरांचा विचार करता सरासरी ४ गावांस एक बँक असे प्रमाण असून २००१ लोकसंख्या विचारत घेता दर लाख लोकसंख्येमागे १४ बँक शाखेचे प्रमाण आहे.

१३.२) २००३-०४ मधील वर्गीकृत बँकानी ६९२४७ लाख रुपये आगाऊ रक्कमा दिल्या,या बँकेतील ठेवीची रक्कम १४८८७९ लाख रुपये होती.म्हणजे यावर्षात आगाऊ रकमेचे ठेवीशी असणारे प्रमाण १:२:१४ इतके होते.

(१४) किंमती :-

१४.१) घाऊक किंमती :- सन २००३-०४ मध्ये २००२-०३ च्या तुलनेत शेतमालाच्या घाऊक वार्षिक सरासरी किंमती मध्ये वाढ व घट दिसून येते. चवळी,तांदुळ,हरबरा,उडीद,बटाटा व गुळ या शेतमालाच्या वार्षिक सरासरी घाऊक किंमती मध्ये घट व अन्य शेतमालाच्या वार्षिक सरासरी किंमतीमध्ये मध्ये वाढ दिसून येते.

१४.२) किरकोळ किंमती :- जिल्हा मुख्यालयाच्या ठिकाणी असलेल्या किंमती जिल्हा सांख्यिकी कार्यालयामार्फत प्रत्येक शुक्रवारी गोळा केल्या जातात. त्या आकडेवारीचा अभ्यास केला असता २००४ मध्ये २००३ च्या मानाने किंमती मध्ये वाढ/घट दिसून आली. गहू, ज्वारी, बाजरी, तूरडाळ, चणूडाळ, मुगडाळ, मसूरडाळ, साखर, गोडेतेल, खो.तेल, वनस्पतीतूप, दुध, मांस, हळद धुण्याचा साबण, ट्युथपेस्ट, सिगार यांच्या किंमतीमध्ये वाढ तर अन्य सर्व बाबीच्या किंमती घट मध्ये दिसून येते.

१४.३) कामगारांच्या ग्राहक किंमतीचे निर्देशांक :- कामगार आयुक्त कार्यालय, मुंबई यांचे मार्फत निरनिराळ्या केंद्राचे ग्राहक किंमतीचे निर्देशांक काढले जातात त्या केंद्रापैकी पुणे केंद्राशी निगडित सातारा जिल्हा आहे. १९८२ हे आधारभूत वर्ष असून सन २००३-०४ चा सातारा जिल्हयाचा सर्वसाधारण निर्देशांक ५६१ होता. तर सन २००२-०३ मध्ये तो ५३४ इतका होता.

(१५) शैक्षणिक सुविधा :-

१५.१) शाळा व महाविद्यालये :- ३०/९/२००३ या शैक्षणिक वर्षाअखेर जिल्हयात एकूण २६२६ प्राथमिक शाळा, ४८६ माध्यमिक शाळा, १०४ उच्च माध्यमिक शाळा व ४९ सामान्य शिक्षणाची महाविद्यालये होती. जिल्हयातील प्राथमिक व माध्यमिक शाळांचे २००१ च्या जनगणनेनुसार १ लाख लोकसंख्येमागे असणारे प्रमाण अनुक्रमे ९३ व १७ शाळा असे आहे.

१५.२) ३०/९/२००३ प्रमाणे पूर्व प्राथमिक ते उच्चमाध्यमिक यामधील शैक्षणिक संस्थेतील एकूण ७.०१ लाख विद्यार्थ्यांपैकी पूर्व प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांची टक्केवारी १२.२७% होती. प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांची संख्या ४५.३५ % तर ४२.०५% विद्यार्थी माध्यमिक व उच्च माध्यमिक विद्यालयात शिक्षण घेत होते.

(१६) वैद्यकिय सुविधा व सामाजिक आरोग्य सेवा :-

१६.१) वैद्यकिय सुविधा :- राज्य शासन, जिल्हा परिषद, नगरपालिका अशा प्रकारच्या संस्थातर्फे वैद्यकिय सेवेचा लाभ जनतेस दिला जातो. सन २००४ मध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील १४ रुग्णालये, २५ दवाखाने १ प्रसूतीगृह व ७१ आरोग्यकेंद्रे जिल्हयात कार्यरत होती. या सर्व संस्थांमध्ये एकूण ३६० डॉक्टर/वैद्य, ५९४ परिचारीका होत्या. या संस्थामधून रुग्णासाठी १०८३ खाटा उपलब्ध होत्या. सन २००४ मध्ये एकूण ०.५१ लाख अंतररुग्णावर व ११.७४ लाख बाह्यरुग्णावर उपचार केले.

१६.२) सन २००२ मध्ये जिल्हयात एकूण ५६६९५ जन्म व १७४०० मृत्यू नोंदविले गेले त्यापैकी ६३.१०% जन्म व ७६.९०% मृत्यू ग्रामीण भागातील होते. जिल्हयात झालेल्या एकूण मृत्यू पैकी २.२४% मृत्यू क्षयरोगामुळे, ११.२४% हृदयरोगामुळे, ७.१९% अपघाती मृत्यू, २.२९ % दमा व तत्सम रोगामुळे, तर २.२५% कर्करोगामुळे झाल्याचे दिसून येते.

१६.३) कुटूंब कल्याण कार्यक्रम :- सन २००३-०४ मध्ये जिल्हयात एकूण ८० कुटूंब नियोजन केंद्र होती. सन २००३-२००४ मध्ये एकूण २३९३८ निर्बिजीकरण शस्त्रक्रिया झाल्या. त्यापैकी २६६ पुरुष २३६७२ स्त्रींवर केलेल्या होत्या. गतवर्षाच्या तुलनेने केंद्र तसेच निर्बिजीकरण संख्येमध्ये घट झाली आहे. २००२-०३ मध्ये १०८६५ स्त्रीया लूप वापरत होत्या ती संख्या २००३-०४ मध्ये ७८३५ एवढी घट झाली आहे. सन २००३-०४ मध्ये ४६९८८३ जननक्षम जोडपी होती त्यापैकी २३६७२ व्यक्तीनी (सुमारे ५.०४%) निर्बिजीकरण शस्त्रक्रिया करून घेतली आहे.

१७. दारिद्रय रेषेखालील कुटुंबे :-

१७.१) समाजातील कमकुवत गटासाठी म्हणजे दारिद्रय रेषेखालील कुटुंबासाठी जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणेची स्थापना झालेली असून अशा कुटुंबांना दारिद्रय रेषेवर आणण्याकरीता कुटुंबाच्या उत्पन्नात वाढ व्हावी म्हणून विविध योजना जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणे कडून राबविल्या जातात.

(१८) वार्षिक योजना :-

१८.१) विविध विकास योजना अंतर्गत सन २००३-०४ मध्ये निगर आदिवासी योजना व विशेष घटक योजना मिळून २६.७१ कोटी रुपये इतका खर्च झालेला आहे. यामध्ये स्थानिक विकास कार्यक्रम, र टपूज व अनुशेष योजना मधील खर्चाचा समावेश नाही. एकूण खर्च २६.७१ कोटी रक्कमपैकी कृषी विभागातील योजनेवर रु. २.११ कोटी, ग्रामीण विकास योजनेवर रु. ७.४९ कोटी, पाटबंधारे रु. १.४६ कोटी, विद्युत विकास रु. २.५७ कोटी, वाहतूक व दळण वळण रु. १.९९ कोटी, उद्योग व खाणकाम साबाबीकर रु. ०.२६ कोटी, पाणी पुरवठा या वर रु.४.०५ कोटी व गृहनिर्माण व नगर विकासावर रु.१.७६ कोटी अशा प्रमुख बाबींवरील खर्चाचा समावेश आहे.

१८.२) इतर कार्यक्रमा :- एकात्मिक ग्रामीण विकास ही केंद्र सरकाराची अर्थ सहाय्य उपलब्ध असणारी योजना जिल्हयातील सर्व म्हणजे ११ पंचायत समित्यांमध्ये कार्यान्वयित आहे. २००३-०४ मध्ये एकात्मिक ग्रामीण विकास कार्यक्रमांतर्गत २०० कुटूंबांना लाभ देण्यात आला आहे. सदर कार्यक्रमाखालील योजनेवर २००३-०४ मध्ये २०.०० लाख रु रक्कम खर्ची पडली. अवर्षण पवण क्षेत्र कार्यक्रम जिल्हयातील खटाव, खंडाळा, कोरेगाव व माण या तहसिलना लागू आहेत. २००३-०४ मध्ये या कार्यक्रमाखालील जिल्हा योजनेंतर्गत ११२.२४ लाख रु. खर्च झाला आहे. जवाहर रोजगार योजनेवरील खर्च १२५.३१ लाख व १.१७ लाख मनुष्य दिन रोजगार निर्मिती झालेली आहे.

१८.३) पश्चिम घाट विकास योजना :- ही केंद्र पुरस्कृत योजना जिल्हयातील सातारा, वाई, महाबळेश्वर, जायली, पाटण, कोरेगाव खंडाळा व खटाव या तालुक्यांना लागू आहे. वनीकरण, मृदसंधारण, लघुपाटबंधारे, मार्गविकास, फळबाग विकास, सामाजिक वनीकरण, पर्यटनसंवर्धन, मधुमद्रीकापालन व रेशीम विकास या योजना या कार्यक्रमाखाली राबविल्या जातात.

१८.४) रोजगार हमी योजना :- सदर योजनेखाली २००३-०४ मध्ये जिल्हयात एकूण ३९४५ कामांचे नियोजन करण्यात आले होते. ३६२४ कामे मंजूर करण्यात आली होती. या योजनेवर झालेला एकूण खर्च रु. ४४.०६ कोटी इतका असून २९.६८ लाख मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झालेली आहे. २००३-०४ मध्ये वनीकरणाच्या विविध योजना राबविण्यात आल्या नाहीत.

१८.५) विशेष घटक योजना :- विशेष घटक योजने अंतर्गत विकासाच्या विविध बाबींवर सन २००३-०४ मध्ये ९१६.९३ लाख रुपयांची आर्थिक तरतुद करण्यात आली होती. व ९०३.५२ लाख रुपये प्रत्यक्षात खर्च झालेला आहे. खर्चाची टक्केवारी ९८.५४% आहे.

१८.६) वीस कलनी कार्यक्रम :- २००२-०४ मध्ये स्वयंजयंती ग्राम स्वरोजगार योजना अंतर्गत १४४८ लाभार्थिना लाभ दिलेला आहे. २००३-०४ मध्ये वृक्षारोपण कार्यक्रमांतर्गत ६१.३९ लाख डाळे लागण्याचे उद्दीष्ट होते. त्यापैकी २४.४४ लाख डाळे लागण्यात आलेली आहेत. ३१ बायोगॅस संत बसविण्यात आले आहेत. कुटूंबकल्याण कार्यक्रमाखाली २६२०२ शस्त्रक्रिया करण्यात आलेल्या आहेत. उणेच १३३० ग्रामोद्योग व लघुद्योग स्थापन करण्यात आले आहेत.

१८.७) स्थानिक विकास कार्यक्रम :- या कार्यक्रमांतर्गत जिल्हयाला ८००.०० लाख रु. तरतुद मंजूर झालेली होती. सदर वर्षामध्ये ७७१.५५ लाख रु खर्च झालेला आहे.

(१९) संकीर्ण :-

१९.१) ग्रामपंचायती :- २००२-०३ व २००३-०४ वर्षातील ग्रामपंचायतीच्या उत्पन्नाचा व खर्चाचा अभ्यास केला असता उत्पन्न व खर्च यामध्ये वाढ झालेली दिसून येते. उत्पन्नात ३५९२.५९ लक्ष रु. वरून ३७०३.११ लाख रु. पर्यंत म्हणजे १०.३१ टक्के व खर्चात ३५८८.२५ लक्ष रु. वरून ३८४३.१५ लक्ष रुपये पर्यंत म्हणजे १०.७१% वाढ झालेली आहे. या दोन्ही वर्षात शासकीय व इतर अनुदाने हा उत्पन्नाचा महत्त्वाचा घटक होता. एकूण खर्चापैकी सार्वजनिक बांधकामावर झालेला खर्चाचे प्रमाण सर्वात जास्त होते. सर्वांत व गट ग्रामपंचायतीची संख्या मध्ये २००३-०४ या वर्षात वाढ झाली नाही.

१९.२) जिल्हा परिषद :- २००२-०३ वर्ष मधील जिल्हापरिषदेची उत्पन्न व खर्चाची आकडेवारी अनुक्रमे ७६२४२.५९ लाख व ७५५७९.७१ लाख रु. या प्रमाणे होती. गतवर्षा पेक्षा या दोन्ही बाबींमध्ये वाढ झालेली आहे.

१९.३) नगरपरिषदा :- ग्रामपंचायतीप्रमाणे नगरपरिषदांच्या उत्पन्न व खर्चात सुध्दा वाढ झालेली आहे. २००२-०३ मध्ये जिल्हयातील सर्व ८ नगरपरिषदांचे उत्पन्न व खर्च अनुक्रमे ५६७२.०४ लाख रु. व ५२५०.८२ लाख रु. होते. २००३-०४ मध्ये वाढ होवून ती अनुक्रमे ६६५१.५८ लाख रु. व ६३९७.६३ लाख रु. झालेला आहे.

१९.४) अल्पवचन :- २००३-०४ या वर्षात १११.३४ कोटी रु. निव्वळ गुंतवणूक करणेत आली आहे.